

MONITOR HOSPODÁRSKEJ POLITIKY

ROČ. 1, Č.2 / DECEMBER 2016
KHP, NHF, EUBA

**TÉMA ČÍSLA:
TRHY PRÁCE
KRAJÍN STREDNEJ
A VÝCHODNEJ
EURÓPY**

- JE ISTÉ, ŽE ELEKTROMOBILY PRINESÚ ČISTEJŠIE OUZDUŠIE?
- NAHRADIA V BLÍZKEJ BUDÚCNOSTI STROJE ĽUDSKÚ PRÁCU?
- PREUZDELANOSŤ NA SLOVENSKOM TRHU PRÁCE

EDITORIÁL

Milí naši čitatelia,

povzbudení priaznivým prijatím prvého čísla nášho časopisu sme sa pustili do pokračovania. Nadobudli sme presvedčenie, že takýto odborný-popularizačný časopis, ktorým akademické pracovisko komunikuje širšej odbornej verejnosti svoje „videnie sveta“, má svoje opodstatnenie. Dostali sme prvé reakcie vrátane tipov na zameranie článkov a sekcií. Vďaka za ne.

Ako tému čísla sme vybrali problémy trhov práce v strednej a východnej Európe, predovšetkým v skupine V4. Základným posolstvom článkov v tejto sekcii je asi toto: Parametre zamestnanosti či nezamestnanosti sa v tejto skupine krajín výrazne zlepšujú. Trhy však narážajú na štruktúrny problém: zamestnávateľia avizujú ťažkosti so získavaním vhodne kvalifikovanej pracovnej sily, pritom časť pracovnej sily sa zamestnať nemôže, časť pracujúcich môže v blízkej budúcnosti stratiť perspektívu a časť nedokáže využiť svoju nadobudnutú kvalifikáciu.

OBSAH AKTUALITY

Elektromobily u nás a v rámci V3: prinesú čistejšie ovzdušie?	3
Aktuality z regiónu Strednej a Východnej Európy	5

TÉMA ČÍSLA

Zamestnanosť v krajinách V4 konečne nad predkrízovou úrovňou	6
Prekvalifikovanosť pracovnej sily - fenomén slovenského trhu práce.....	9
Automatizácia pracovnej sily na Slovensku	13
Dopady mobility pracovných síl na nové členské krajiny EÚ	16

ZAÚJÍMAVOSTI

Budeme pracovať viac ako Keynes predpovedal?.....	19
Nová priemyselná revolúcia v Európe?.....	22
„Dná“ v slovenskej ekonomike	24
Prečo si chudobní musia požičať, aby boli schopní sporiť? Prečo si ľudia, ktorí nemajú na jedlo, kúpi televízor?	27
Teória kontraktov – ako vylepšiť zmluvy	28
Číslo, ktoré nás zaujalo	30

Príspevky členov Katedry hospodárskej politiky vznikli v rámci projektu ITMS 26240120032: „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí“. Projekt bol spolufinancovaný zo zdrojov Európskej únie.

Šéfredaktor: Karol Morvay; Výkonný redaktor: Martin Hudcovský

Redakčná rada: Martin Lábaj, Martin Hudcovský, Kristína Petriková, Elena Fífešová, Daniela Pobudová.

Vydáva: Katedra hospodárskej politiky, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave.

ISSN: 2453-9287

Máme teda do činenia so súborom štruktúrnych problémov.

Okrem toho v sekcii venovanej aktualitám prinášame pohľad na hodnotenie ekologickej výhodnosti elektromobilizmu. V sekcii „Zaujímavosti“ je relatívne pestrá paleta menších príspevkov siahajúcich od úvahy o zmenách v povahe práce cez prístup k reindustrializácii, predstavenie práce nositeľov Nobelovej ceny za ekonómiu za rok 2016, recenziu vybranej publikácie až po náš historický seriál.

Po vyhodnotení prvého čísla sme pristúpili k niektorým technickým korekciám. Tá najnápadnejšia je zmena formátu. A samozrejme, postarali sme sa o legálnu stránku a dostupnosť nášho časopisu: Zaregistrovali sme ho a sprístupnili cez internetové stránky Národohospodárskej fakulty EUBA a cez facebook jeho „domovského prístavu“ - Katedry hospodárskej politiky NHF.

Karol Morvay

Elektromobily u nás a v rámci V4: prinesú čistejšie ovzdušie?



Kristína Petříková
KHP, NHF, EUBA

Elektromobily získavajú na popularite a zavádzajú sa rôzne opatrenia pre podporu ich predaja. Na Slovensku podporuje štát ich obstaranie do výšky 5 000 Eur, v ostatných krajinách môžu majitelia získať rôzne daňové úľavy. Predstavujú však tieto vozidlá riešenie z pohľadu zlepšovania kvality ovzdušia? To závisí od energetického mixu krajiny, ako aj nahliadania na riziká jednotlivých zdrojov energie.

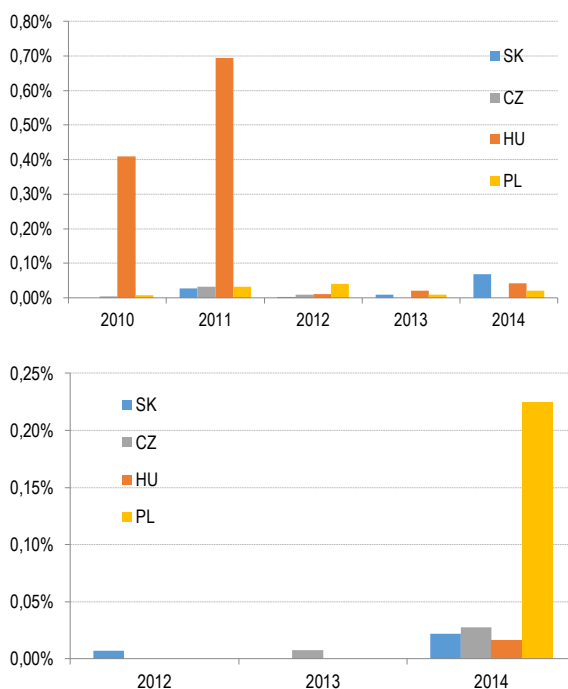
V posledných rokoch sme svedkami rozširujúcej sa diskusie o možnostiach znižovania environmentálnej záťaže, okrem iného v oblasti zlepšovania kvality ovzdušia. Znečistenie ovzdušia je do veľkej miery spôsobené emisiami skleníkových plynov do atmosféry. Medzi skleníkové plyny zaraďujeme oxid uhličitý, metán, oxid dusný, freóny a ozón. Jedným z dôležitých aspektov ovplyvňujúcich celkový vývoj stavu skleníkových plynov je špecifikácia palív využívaných v doprave. Z tohto hľadiska región V4 stále zaostáva za starými členskými krajinami EÚ, keďže tu priemerný automobil vyprodukuje na jeden kilometer jazdy viac emisií (špomedzi novo-registrovaných vozidiel).

Na podporu rozvoja alternatívnych pohonov zavádzajú jednotlivé krajiny rôzne opatrenia, napr. v Maďarsku sú majitelia takýchto áut oslobodení od platenia dane z vlastníctva vozidla, majú možnosť bezplatného parkovania na vybraných miestach v istých mestách, ako aj využitie dobíjajúcich staníc bez úhrady. V Českej republike majú vlastníci možnosť odpustenia niektorých poplatkov spojených s držaním takéhoto vozidla. Okrem toho z pohľadu podpora inovatívnych investícií do vývoja, produkcie, či využívania takýchto vozidiel môže generovať pozitívne efekty z pohľadu národného hospodárstva.

Na Slovensku sa štát snaží motivovať ku kúpe nového elektromobilu, či plug-in hybridu prostredníctvom dotácie. Na tieto bolo celkom vyčlenených 5,2 mil. Eur, pričom pri kúpe elektromobilu je vlastníčkovi poskytnutý príspevok vo výške 5 000 Eur, pri hybride 3 000 Eur. Touto cestou by sa mala zatraktívniť kúpa vozidiel na (čiasťočný) elektrický pohon, dotácia je vyplácaná v troch etapách.

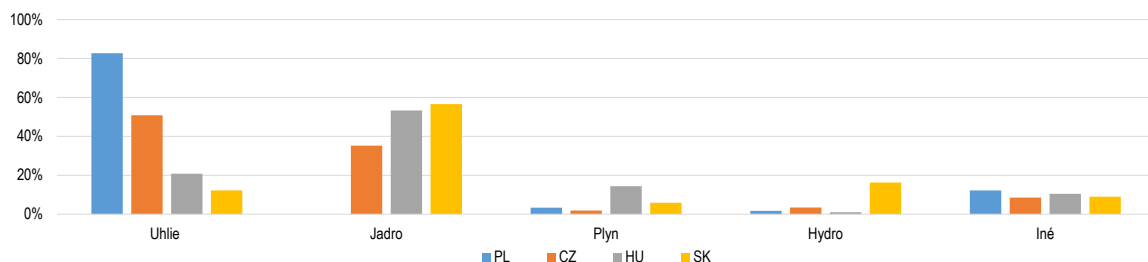
Cieľom je priblížiť sa koncom roka 2017 k počtu 1 000 elektromobilov na našich cestách – podľa predbežných údajov databázy EEA bolo v rokoch 2010-2014 na Slovensku registrovaných menej ako 100 elektromobilov. Podiely novo-registrovaných elektromobilov a hybridov je zobrazený nižšie.

Graf 1: Podiel nových elektromobilov (horný graf) a hybridov (dolný graf) na vozovom parku v SR



Prameň: podľa mikrodát EEA.

Zatiaľ čo sa rozbiehajú podporné opatrenia pre zvyšovanie dopytu po týchto vozidlách, na mieste je otázka, či autá na elektrický pohon predstavujú ideálne riešenie z environmentálnej perspektívy. Je

Graf 2: Energetický mix vo výrobe elektriny v roku 2014

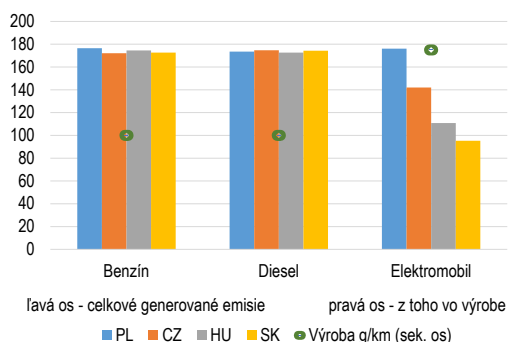
Prameň: podľa mikrodát EEA, pri výkone elektromobilov v SR a CZ bol uvažovaný EU priemer, emisné faktory na základe WNA, UK Office of Science and Technology, výrobné emisie podľa ShrinkThatFootprint

síce pravdou, že elektromobil na rozdiel od vozidla s klasickým spaľovacím motorom negeneruje emisie pri samotnom jeho využívaní, na druhej strane je žiaduce bližšie sa pozrieť na pôvod elektriny, ktorá ho poháňa. Energetický mix vstupujúci do výroby elektriny v konkrétnej krajine je v tomto ohľade rozhodujúcim.

Pri odlišných emisných faktoroch vstupných palív majú elektromobily zmysel najmä v krajinách, ktoré vo veľkej miere využívajú obnoviteľné zdroje energie, či jadro pri výrobe elektriny. Napriek tomu, že potenciálne riziká prameniace z využívania jadrového paliva sú značné, v prípade, že nedôjde ku kritickej situácii predstavuje jadro pomerne nízko emisne náročný zdroj. Pre kalkuláciu emisnej náročnosti osobných vozidiel sme okrem samotnej jazdy brali do úvahy aj emisie vyplývajúce z produkcie vozidla, prepočítané na kilometer jazdy.

Z grafu vidíme, že zatiaľ čo na Slovensku priemerný elektromobil vyprodukuje počas jazdy iba 25 gramov emisií skleníkových plynov na kilometer, obdobný automobil v Poľsku zatažuje životné prostredie viac ako štvornásobne. Zatiaľ čo pri vozidlách s dieselovým a benzínovým pohonom sú rozdiely medzi krajinami iba málo badateľné, v prípade elektromobilov emisná náročnosť klesá úmerne k poklesu využívania uhlia pri výrobe elektriny, čo odzrkadľujú aj emisné faktory, ktoré sú napr. pri jadre až 40 krát nižšie ako pri generácii uhlia.

Pokiaľ nám preto záleží na životnom prostredí a zlepšovaní kvality ovzdušia, mali by sme pri kúpe elektromobilov zvážiť, odkiaľ pochádza pohonná elektrická sila. V prípade Slovenska sú elektromobily v pomere ku vozidlám so spaľovacím motorom environmentálne šetrnejšie, keďže je u nás takmer 60% elektrickej energie vyrábanej z jadrového paliva. Naopak v Poľsku kúpa elektromobilu nemá z pohľadu šetrenia životného prostredia striktno pozitívny dopad, nakoľko sa na kilometer (po zohľadnení vyššej emisnej náročnosti výroby elektromobilu) vyprodukuje rovnaké množstvo emisií skleníkových plynov ako pri benzínovom motore.

Graf 3: Emisie podľa typu pohonu

Prameň: podľa mikrodát EEA, pri výkone elektromobilov v SR a CZ bol uvažovaný EU priemer, emisné faktory na základe WNA, UK Office of Science and Technology, výrobné emisie podľa ShrinkThatFootprint

Dvomi dominantnými palivami vstupujúcimi do výroby elektriny sú uhlie a jadro, s ostatnými zdrojmi zastúpenými pomerne menej. V Maďarsku a na Slovensku pokrývajú jadrové elektrárne viac ako polovicu celkovej produkcie, s tretinovým podielom v Českej republike. Na druhej strane, výroba elektriny z uhlia má najvyššie zastúpenie v Poľsku, s vyše štvorpäťtinovým podielom, a v Českej republike, s takmer polovičným podielom na celkovej výrobe.

Aktuality z regiónu strednej a východnej Európy



Vladimír Bačišin

Poľsko

Dolná komora poľského parlamentu schválila zníženie veku odchodu do dôchodku na 60 rokov u žien a 65 rokov u mužov s platnosťou od januára 2017. Zníženie veku odchodu do dôchodku bolo hlavným predvolebným sľubom konzervatívnej strany Právo a spravodlivosť. Považuje sa za populistické opatrenie, ktoré je príliš nákladné pre starnúci poľský národ.

Maďarsko

Maďarsko zníži od budúceho roka daň z firemných ziskov na jednotných deväť percent. V súčasnosti je firemná daň desať percent pre firmy so ziskom do 500 miliónov forintov a 19 percent pre zisky nad 500 miliónov HUF. Vláda chystá zníženie daní z príjmu jednotlivcov a zvyšovanie minimálnej mzdy.

Česká

Podľa posrokovania rady Českej republiky (ČNB) pretrvá uvoľnený prístup k menovej politike. ČNB považuje uvoľnenú menovú politiku za makroekonomický nástroj podporujúci rast ekonomiky. V budúcnosti centrálna banka predpokladá, že bude intervenovať kurz českej koruny na úrovni 27 za jedno euro. Bude to prinajmenej do polovice budúceho roku.

republika

ledného Bankovej národnej

Estónsko

Podľa prognózy Banky Estónska v tomto roku sa očakáva skromný rast ekonomiky – 1,2%. V posledných rokoch bola hnacím motorom rastu estónskej ekonomiky domáca spotreba a rast zamestnanosti. Súčasne centrálna banka konštatuje, že v porovnaní s inými krajinami Európskej únie klesá produktivita práce. Pozitívom estónskej ekonomiky je nízky verejný dlh.

Ukrajina

Misia medzinárodného menového fondu (MMF) tohto roku predpokladá rast ukrajinskej ekonomiky o 1,5% a budúci o 2,5%.

MMF počíta, že obnova ukrajinskej ekonomiky bude v značnej miere závisieť od realizácie reforiem, ktoré budú zamerané na prechod k plnohodnotnej trhovej ekonomike. HDP Ukrajiny na osobu je 20% HDP priemeru EÚ.

Rusko

Rusko chce v priebehu nasledujúcich troch rokov získať z privatizácie štátneho majetku takmer bilión rubľov (14,2 mld. eur). Rusko hľadá dodatočné príjmy, pretože jeho verejné financie sú teraz kvôli nízkym cenám ropy značne napäté. Predaj ropy a zemného plynu zabezpečuje Rusku viac ako polovicu príjmov štátneho rozpočtu.

Zamestnanosť v krajinách V4 konečne nad predkrízovou úrovňou



Karol Morvay
KHP, NHF, EUBA

Tento príspevok prináša prehľad súčasných tendencií na trhoch práce v skupine V4. Aktuálne možno pozorovať prevažne pozitívne tendencie v regióne: V roku 2016 sa už zamestnanosť vo všetkých krajinách V4 dostala vyššie, ako bola v roku 2008 pred prepuknutím krízy. Tomu zodpovedajúco klesli miery nezamestnanosti. Priaznivo sa mení vzťah medzi ekonomickým rastom a zamestnanosťou. Zamestnávateľia sa však už sťažujú na nedostatok vhodnej pracovnej sily. To už je vážna výzva pre systém vzdelávania.

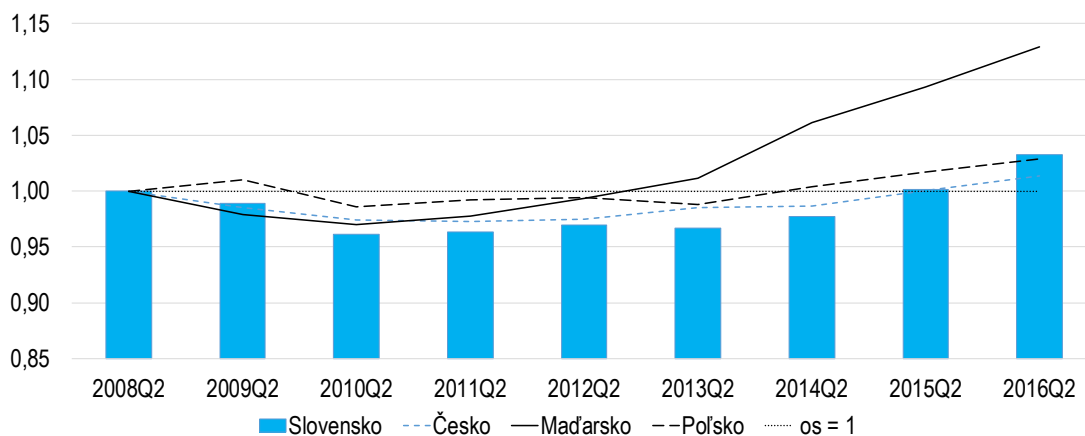
Prekonanie výpadku v zamestnanosti trvalo podstatne dlhšie ako prekonanie výpadku v tvorbe HDP. To neprekvapuje, patrí to k zákonitostiam reakcie zamestnanosti na výkyvy v dynamike produkcie či pridanej hodnoty: pri nástupe recesie zamestnanosť padá obyčajne pomalšie a miernejšie ako HDP. Zato sa aj pomalšie zotavuje po jej prekonaní. V grafe 1 vidno, že:

- Na Slovensku a Česku bol prepád zamestnanosti po recesii najdlhší (v grafe 1 sú hodnoty

indexov zamestnanosti za SR a ČR najdlhšie pod úrovňou 1).

- Najhlbší bol pokles v SR a najmiernejší v Poľsku (v Poľsku ako v jedinej krajine V4 neklesol reálny HDP počas krízy).
- Najrýchlejšie sa zotavila zamestnanosť v Maďarsku. Podporovaná masívnou politikou zamestnanosti, vystúpala až približne 15% nad predkrízovú úroveň.

Graf 1: Vývoj zamestnanosti v porovnaní s predkrízovou úrovňou (úroveň druhého štvrťroka 2008 = 1)



Prameň: vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u

Poznámky: Keďže pracujeme s posledným dostupným údajom a ten sa viaže k druhému štvrťroku 2016, používame údaje za druhé štvrťroky porovnávaných rokov. Vyhybame sa tým problému sezónnych výkyvov medzi štvrťrokmi. Okrem toho, práve druhý štvrťrok 2008 bol posledným obdobím „nedotknutým“ nadchádzajúcou krízou, preto sa hodí ako báza pre porovnávanie. Údaje podľa metodiky výberového zisťovania pracovných síl (LFS).

Tabuľka 1: Miera nezamestnanosti (%) – porovnanie s predkrízovou úrovňou (2008) a úrovňou v kritickom období vývoja na trhu práce (2010)

	2008Q2	2010Q2	2016Q2
Česko	4,3	7,2	4,0
Maďarsko	7,6	11,3	5,1
Poľsko	7,2	9,6	6,3
Slovensko	10,1	14,4	9,7

Prameň: databáza Eurostatu.

Poznámky: Údaje podľa metodiky výberového zisťovania pracovných síl (LFS).

Tabuľka 2: Miera ekonomickej aktivity a miera zamestnanosti (%) – porovnanie s predkrízovou úrovňou

	Miera ekonomickej aktivity		Miera zamestnanosti	
	2008Q2	2016Q2	2008Q2	2016Q2
Česko	69,6	74,7	66,6	71,7
Maďarsko	60,9	70,0	56,3	66,4
Poľsko	63,5	68,6	58,9	64,3
Slovensko	68,6	71,9	61,7	64,9

Prameň: databáza Eurostatu.

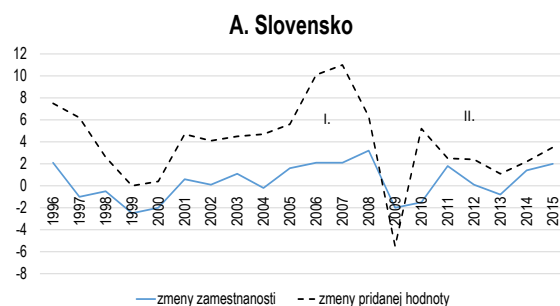
Poznámky: Údaje podľa metodiky výberového zisťovania pracovných síl (LFS).

V prípade všetkých štyroch krajín sa miera nezamestnanosti dostala pod predkrízovú úroveň (tabuľka 1). Miera nezamestnanosti je síce citlivo vnímaná spoločnosťou, pre posúdenie ekonomických perspektív však považujeme za dôležitejšie iné miery: mieru ekonomickej aktivity a mieru zamestnanosti. Vypovedajú o tom, aká časť populácie v produktívnom veku sa zapája do ekonomickej aktivity (pracuje alebo prácu si vyhľadáva) a aká časť tejto populácie je skutočne zamestnaná. Obe tieto dôležité miery presvedčivo prekročili predkrízové úrovne (tabuľka 2).

Pozoruhodnou zmenou je, že sa vo viacerých krajinách zmenil vzťah medzi ekonomickým rastom a zmenami v zamestnanosti. Dokumentujú to grafy 2 A, B, C:

- Obdobie predkrízového silného ekonomického rastu (približne 2001-2008) bolo spojené s veľkými rozdielmi medzi tempami rastu reálnej pridanej hodnoty a tempami rastu zamestnanosti.¹ Tento jav (nízka miera pružnosti zamestnanosti na rast ekonomiky) znamenal, že rast ekonomiky bol dosahovaný

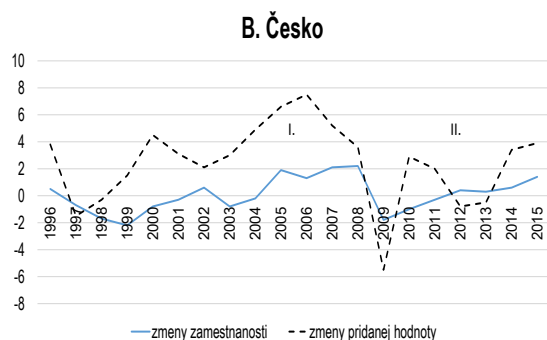
expanziou produktivity pri relatívne malej potrebe zapájania ďalších pracovníkov. Takýto jav sa v krajinách V4 typicky vyskytuje, keď je rast ekonomiky ťahaný nárastom aktivity veľkých, často nadnárodných priemyselných podnikov, ktoré rast dosahujú cez technologické skoky (nové, automatizované výrobné linky, robotika a pod.). Vtedy silno rastie ich produkcia a vzhľadom na masu produkcie potrebujú zamestnávať relatívne málo pracovnej sily (ich činnosť nie je náročná na „živú“ prácu, skôr je náročná na fyzický kapitál- stroje a zariadenia). Tieto etapy sú v grafe 2 označené „I.“

Graf 2A: Porovnanie zmien reálnej pridanej hodnoty a zmien zamestnanosti (medziročné zmeny v %)

Prameň: databáza Eurostatu

Poznámky: Údaje podľa metodiky výberového zisťovania pracovných síl (LFS).

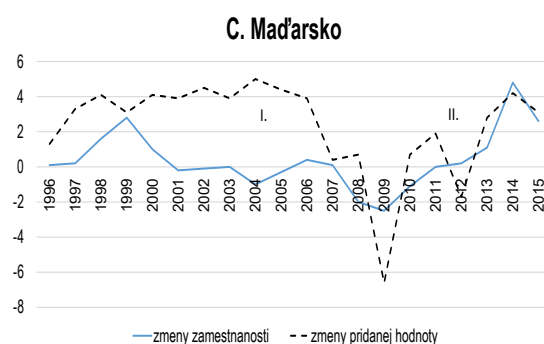
¹ K tejto téme pozri napr. Hudcovský, M. (2015): Vázby makroekonomickej výkonnosti a zamestnanosti. Dizertačná práca. Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta.

Graf 2B: Porovnanie zmien reálnej pridanej hodnoty a zmien zamestnanosti (medziročné zmeny v %)

Prameň: databáza Eurostatu

Poznámky: Údaje podľa metodiky výberového zisťovania pracovných síl (LFS).

- V období posledných rokov možno badať tesnejší vzťah medzi rastom pridanej hodnoty a zamestnanosti (označené „II.“). Jedným z vysvetľujúcich faktorov tejto zmeny je práve iná povaha ekonomického rastu: kým v predkrízovom období („I.“) bol rast ťahaný expanziou nadnárodných priemyselných producentov (hlavne exportérov), tak v nedávnom období („II.“) bol rast už podstatne výraznejšie ovplyvnený podnikmi zameranými na domáci dopyt. A ako ukázal napr. Habrman (2013)² na príklade SR, produkcia zameraná na domáci dopyt má vyššiu pracovnú náročnosť (vytvára viac zamestnanosti na jednotku

Graf 2C: Porovnanie zmien reálnej pridanej hodnoty a zmien zamestnanosti (medziročné zmeny v %)

Tak spomínaná zmena v povahe rastu, ako aj iné – aj mimoriadne faktory (masívne dočerpávanie eurofondov v rokoch 2014 – 2015, posilnená politika zamestnanosti a pod.) prispeli k tomu, že zamestnanosť v regióne v posledných približne troch rokoch vzrastala výraznejšie, ako by sa očakávalo vzhľadom na celkovú makroekonomickú situáciu. Prejavilo sa to aj v silnom náraste počtu neobsadených pracovných miest (tabuľka 3).

Znamená to, že sa zlepšil potenciál pre ďalšiu zamestnanosť. Pritom však manažéri (podľa medializovaných výpovedí) avizujú problém s nedostatkom vhodne kvalifikovanej pracovnej sily. Čoraz viditeľnejším sa tak stane problém

Tabuľka 3: Počty neobsadených pracovných miest v krajinách V4

	Počet neobsadených miest	Počet neobsadených miest	Index zmeny
	2010Q2	2016Q2	2016Q2 / 2010Q2
Česko	33 507	127 387	3,80
Maďarsko	27 818	55 004	1,98
Poľsko	69 684	94 304	1,35
Slovensko	12 739	20 320	1,60

Prameň: databáza Eurostatu a vlastné výpočty.

produkcie) ako produkcia exportérov. Možno predpokladať, že podobne to platí aj v iných krajinách V4.

štruktúrneho nesúladu, keď časť pracovnej sily zostáva nevyužitelná a zároveň podniky majú problém získať potrebnú pracovnú silu s vhodnou kvalifikáciou. Potreba reforiem vzdelávania sa tak dostáva do nového svetla.

² Habrman, M. (2013): Vplyv exportu na pridanú hodnotu a zamestnanosť v slovenskej ekonomike. Working Paper No. 53. Ekonomický ústav SAV, Bratislava. ISSN 1337-5598. Dostupné na: http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/239_wp_53_habrman.pdf

Prekvalifikovanosť pracovnej sily - fenomén slovenského trhu práce



Martin Hudcovský
KHP, NHH, EUBA

Nárast dostupnosti vzdelania vytvoril optimálne podmienky na zvýšenie formálnej kvalifikácie pracovnej sily v krajine. Avšak pri náraste počtu vzdelaných osôb je nevyhnutná aj otázka, do akej miery dokážu svoje vzdelanie využiť pri práci, ktorú vykonávajú. Nasledujúci článok sa pokúsi dať odpoveď na otázku využiteľnosti formálnej kvalifikácie v ich aktuálnej pracovnej pozícii na Slovensku za obdobie posledných päť rokov.

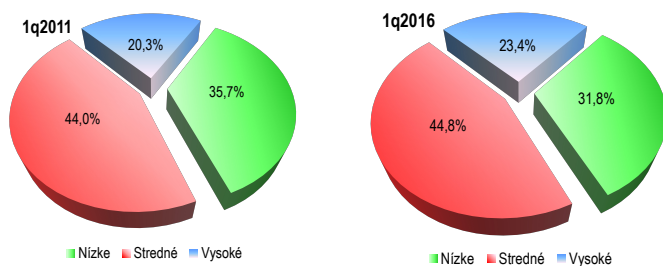
Trh práce v SR sa po niekoľkých rokoch stagnácie spôsobených krízou opäť navrátil na pozitívnu trajektóriu rastu zamestnanosti a poklesu nezamestnanosti. Pre stále relatívne vysoko položenú hranicu prirodzenej nezamestnanosti (napr. v porovnaní s ČR alebo rozvinutými ekonomikami) sa tak v nedávnej dobe začal približovať k hranici tzv. štruktúrnej nezamestnanosti, keď pri momentálnej štruktúre pracovnej sily už len s veľkou námahou dokáže (v niektorých regiónoch) zamestnávať nových pracovníkov vzhľadom na ich nevhodnú kvalifikáciu, nízku mobilitu alebo nedostatok motivácie zamestnať sa.

Za obdobie pokrízového zotavenia od 1q2011 do 1q2016 sa v ekonomike vytvorilo 127 tis. nových pracovných miest.¹ Myslíme si, že je preto vhodné zaoberať sa analýzou už realizovaného rastu zamestnanosti s ohľadom na jeho kvalifikačnú štruktúru. Aj tu rovnako ako pri ekonomickom raste platí, že často je dôležitejším kvalitatívny aspekt rastu ako jeho samotná kvantita. S tzv. kvalifikovaným rastom hospodárstva sa potom spája celá rada pozitívnych efektov pre krajinu, ktoré vedú napr. k produkcií sofistikovanejších produktov a služieb, vyšším mzdám, ziskom, a následne aj k rastu celkovej životnej úrovne obyvateľstva.

¹ ide o absolútny prírastok alebo tzv. expanzný dopyt po práci. Do úvahy neberieme tzv. nahradzovací dopyt po práci – situáciu, keď pracovná pozícia je obsadená novým zamestnancom, bez vytvorenia nového pracovného miesta.

Ako historický vývoj zamestnanosti v SR ukázal, krajina mala vždy vo svojej novodobej histórii ťažkosti s prepojením ekonomického rastu a rastu zamestnanosti. Častou formou prejavu tohto uvoľneného vzťahu bola situácia, keď aj vysoký rast hospodárstva sa len vo veľmi obmedzenej forme

Graf 1: Štruktúra zamestnaných podľa kvalifikácie v 1q2011 a 1q2016



Prameň: Štatistický úrad SR, VZPS, vlastné výpočty.

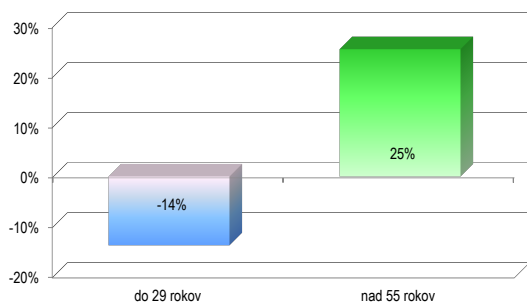
Poznámky: Za nízku úroveň vzdelania považujeme základné a stredoškolské odborné vzdelanie bez maturity. Stredná úroveň vzdelania obsahuje absolventov stredných škôl s maturitou a vysoká úroveň zahŕňa absolventov I., II. a III. stupňa vysokoškolského štúdia.

pretavil do výsledkov rastu zamestnanosti. Súvisí to najmä s dobiehaním úrovne produktivity práce, ale aj so štruktúrnymi zmenami, ktorými hospodárstvo prešlo za uplynulé dekády. Nečakaný zvrat v tomto vzťahu nastal na prelome rokov 2013 a 2014, keď zrazu aj nie tak vysoké tempo rastu ekonomiky stačilo na vytvorenie nových pracovných miest (Habrman, 2014). Logickým pokračovaním takejto analýzy je však pozrieť sa aj na štruktúru tohto rastu zamestnanosti, a to najmä podľa formálneho vzdelania (uvedomujeme si dôležitosť neformálneho vzdelania ako sú napr. skúsenosti, školenia a tréningy,

avšak ich kvantifikácia je omnoho náročnejšia ako je tomu pri formálnom vzdelaní – preto sa analýza zaoberá hlavne formálnym vzdelávaním).

Za pozitívny vývoj by sa dal považovať taký rast zamestnanosti, ktorý by dokázal adekvátne využívať

Graf 2: Rast nízko kvalifikovaných zamestnaných vo vekových kohortách medzi 1q2010 a 1q2016



Prameň: Štatistický úrad SR, VZPS, vlastné výpočty.

nadobudnutú kvalifikáciu pracovnej sily a optimálne tak využiť zdroje, ktoré boli formou nákladov do vzdelávacieho systému investované zo strany štátu. Pri pohľade na graf č. 1 je zjavné, že skupinou, ktorá najviac zvýšila svoj podiel na zamestnanosti boli zamestnaní ľudia s vysokoškolským vzdelaním. Naopak, zamestnaní ľudia s nízkym vzdelaním znížili svoj podiel na celkovej zamestnanosti o takmer 4 p. b. Takýto vývoj naznačuje, že hospodárstvo naozaj kvalifikačne rastie a zamestnaní sú čoraz viac vzdelanejší.

Tu je však nutné sa obzrieť aj na faktory, ktoré by mohli túto situáciu skresľovať. Jedným z najdôležitejších je relatívne ľahká dostupnosť vysokoškolského vzdelania v poslednej dekáde a s ním spojená inflácia vysokoškolského titulu. Pokiaľ v SR ešte v roku 1989 bolo novo prijatých študentov na vysokoškolské štúdium 13 tis., v roku 2015 to bolo takmer 45 tis. (a to už po tri roky trvajúcom poklese z hodnoty 52 tis. v roku 2012). Je preto viac ako samozrejmé, že kvalifikačný nárast v štruktúre zamestnaných je nevyhnutný.

Iný fenomén na trhu práce je viditeľný ak sa pozrieme na štruktúru rastu formálnej kvalifikácie podľa určitých vekových kohort. Pre analýzu používame rovnaké rozdelenie vzdelania, ako v predchádzajúcej časti, teraz za kohorty zamestnaných nad 55 rokov a do 29 rokov.

Zaujímavý je najmä vývoj v kategórii nízko kvalifikovaných zamestnaných. Počet mladých nízko kvalifikovaných pracovníkov poklesol, zatiaľ čo v kohorte nad 55 rokov narástol až o štvrtinu. Z toho možno súdiť, že čoraz viac mladých ľudí pokračuje v štúdiu na vyššiu formu vzdelania (či už maturita alebo vysokoškolské vzdelanie) a postupne ubúda počet študentov s učňovským vzdelaním (z dôvodu odchodu starších zamestnaných do starobného dôchodku). S tým súvisí nedostatok profesijných remeselníkov, ktorý bude musieť krajina riešiť s pribúdajúcim časom čoraz viac (avšak iba za predpokladu, že technologický pokrok a automatizácia výroby tento trend nezvráti). Určitou formou pomoci môže byť už zavedený systém duálneho vzdelávania, na ktorého výsledky si však ešte niekoľko rokov budeme musieť počkať. Je však nutné si uvedomiť, že ani systém duálneho vzdelávania nedokáže zvrátiť dlhodobý trend poklesu počtu študentov na učňovských odboroch.

Ak sa však vrátime ku analýze kvalifikačného rastu pre vysokoškolských a stredoškolských vzdelaných ľudí zistíme, že tzv. problém prekvalifikovanosti sa naozaj udomácnil v podmienkach slovenského trhu práce. Kvantifikáciu takejto prekvalifikovanosti vieme vytvoriť podľa tzv. krízových tabuliek dvoch medzinárodných klasifikácií ISCO a ISCED (Medzinárodný štandard klasifikácie práce a klasifikácie vzdelania – vysvetľujúca tabuľka 1).² Z originálnej medzinárodnej metodiky ISCED vyplýva, že už 2. stupeň základnej školy sa považuje za stredné vzdelanie, avšak domnievame sa, že táto formulácia nedostatočne vystihuje realnosť takéhoto vzdelania v slovenskom prostredí, preto sme upravili výšku nízkeho vzdelania až po vzdelanie s výučným listom. Rovnako v ISCO klasifikácii kategória „Operátori a montéri strojov a zariadení“ vyžaduje aspoň stredné vzdelanie, čo rovnako v našom pohľade nezobrazuje reálne požiadavky na kvalifikáciu v bežnej praxi (v tejto kategórii sú zahrnutí najmä montéri, vodiči motorových vozidiel, obsluha strojov a pod.). Navrhli sme preto úpravu, pri ktorej táto kategória vyžaduje len nízke vzdelanie.

Je dôležité si uvedomiť, že táto metodika vypovedá len o aktuálnom stave na trhu práce a nezohľadňuje možný budúci kariérny postup zamestnaných. Často

² Z analýzy boli vyradení zamestnaní ľudia v kategórii „Príslušníci ozbrojených síl“ u ktorých je nemožné určiť vyžadovaný stupeň vzdelania.

Tabuľka 1: Upravený prevod tried požadovaného vzdelania ku zamestnaniam a kvalifikácie vzdelania na podskupiny

ISCO-08	Názov	Úroveň požadovaného vzdelania
1	Zákonnodarcovia, riadiaci pracovníci	Vysoká
2	Špecialisti	
3	Technickí a odborní pracovníci	
4	Administratívni pracovníci, úradníci	Stredná
5	Pracovníci v službách a v obchode	
6	Kvalifikovaní pracovníci v poľnohospodárstve, lesníctve a rybárstve	
7	Kvalifikovaní robotníci a remeselníci	
8	Operátori a montéri strojov a zariadení	Nízka
9	Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	
10	Príslušníci ozbrojených síl	Nezaradené
ISCED	Názov	Úroveň vzdelania
0	Predškolská výchova	Nízka
1	1.stupeň ZŠ	
2	2.stupeň ZŠ	
3C	Stredné odborné školy bez maturity	
3-3A	Stredné školy s maturitou, nižšie ročníky gymnázií	Stredná
4	Pomaturitné vzdelávanie, kurzy a pod.	
5-5A	Terciárne vzdelanie bakalárske, veda a výskum	Vysoká
5B	Terciárne vzdelanie špecializované – praktické	
6	Doktorandské štúdium	

Prameň: ŠÚ SR, Centrum vedecko-technických informácií SR, vlastná úprava.

tak môže nastať situácia, že aktuálne prekvalifikovaný zamestnanec sa v priebehu niekoľkých rokov posunie v hierarchii podniku na pozíciu, ktorá bude adekvátna jeho vzdelaniu. Rovnako metodika poskytuje len hrubý a obmedzený pohľad na tému prekvalifikovanosti, avšak domnievame sa, že na zachytenie aspoň základných tendencií vývoja sa javí ako dostatočná.

Údaje potrebné k vykonaniu takejto analýzy sú súčasťou publikácie VZPS od roku 1q2011, preto aj analýza si za východiskové obdobie zvolila práve toto obdobie. Pri použití krížových tabuliek, tak možno identifikovať tri formy prevzdelanosti:

1. Zamestnanec dosiahol vysoký stupeň vzdelania, avšak pracovná pozícia v ktorej pracuje si vyžaduje len strednú úroveň vzdelania,
2. Zamestnanec dosiahol vysoký stupeň vzdelania, avšak pracovná pozícia v ktorej pracuje si vyžaduje iba nízku úroveň vzdelania,
3. Zamestnanec dosiahol stredný stupeň vzdelania, avšak pracovná pozícia si vyžaduje len nízku úroveň vzdelania.

Pohľad na výsledky analýzy poskytuje aspoň základné

črty vývoja nárastu formálnej prekvalifikovanosti s ohľadom na už preddefinovanú (upravenú) prekvalifikovanosť, ktoré vyjadrujú silnejúci trend rastu prekvalifikovanosti. Za celkové obdobie sa počet pôvodne vysokoškolsky prekvalifikovaných ľudí na stredných pozíciách zvýšil z 53,8 tis. ľudí (1q2011) na úroveň až 109,4 tis. osôb (1q2016) čo predstavuje nárast viac ako 103 %. Prejavuje sa tu tak fenomén, že veľká časť vysokoškolsky vzdelaných zamestnancov si momentálne nedokázala nájsť prácu na úrovni svojho vzdelania. Je však opäť nutné dodať, že časť z týchto zamestnaných v budúcnosti dosiahne kariérny postup a bude pracovať na pozícií, ktorá bude adekvátna ich vysokoškolskému vzdelaniu.

Ešte závažnejšou je skupina zamestnaných, ktorý napriek tomu, že dosiahli vysokú úroveň vzdelania nedokázali nájsť adekvátne uplatnenie na trhu práce a pracujú na pracovných miestach, ktoré vyžadujú nízku úroveň vzdelania. Ich veľkosť vzrástla z hodnoty 4,8 tis. osôb v 1q2011 na 13,1 tis. osôb. Pri tejto kategórii prevzdelanosti vyvstáva otázka efektívnosti vynaložených finančných prostriedkov zo strany štátu na vzdelávanie takýchto pracujúcich. Je zjavné, že svoje formálne vzdelanie využívajú len vo veľmi obmedzenej forme, a preto otázka očakávanej „návrtnosti“ vzdelania je viac ako

Tabuľka 2: Štruktúra nárastu prevzdelanosti v SR podľa kategórie (porovnanie medzi 1q2011 a 1q2016)

Vysoké vzdelanie, stredná pozícia	Vysoké vzdelanie, nízka pozícia	Stredné vzdelanie, nízka pozícia
55,6	8,3	53,4

Prameň: Štatistický úrad SR, VZPS, vlastné výpočty.

otázna. Naozaj negatívne pôsobí fakt, že až 13,1 tis. zamestnaných je formálne vysoko kvalifikovaných avšak zároveň sú ochotní prijať pracovnú pozíciu, v ktorej svoje vzdelanie uplatnia len okrajovo. Pravdepodobne sa tu jedná o tzv. nesúlad vzdelania s potrebami trhu práce, keď aj vysoko kvalifikovaný absolventi nenachádzajú uplatnenie vo svojom vyštudovanom obore, a tak sú ochotní pracovať aj v inej (a často nie tak kvalifikačne náročnej) pracovnej pozícii.

Poslednou skupinou, ktorá spadá do pozície prekvalifikovanosti sú zamestnaní so stredným vzdelaním (v našej analýze sú to pracujúci, ktorí majú maturitu) a vykonávajú kvalifikačne nenáročnú pracovnú pozíciu. Pri porovnaní v absolútnych číslach ide o takmer rovnako veľkú skupinu zamestnaných, ako tomu bolo v prvej skupine prekvalifikovaných (najmä z dôvodu zahrnutia skupiny operátorov a montérov do tejto kategórie – v originálnej metodike by táto forma prekvalifikovanosti bola zásadne nižšia). Ich počet narástol z pôvodných 170,4 tis. osôb v 1q2011 až na 223,8 tis. osôb v 1q2016. Pri tejto skupine však tento nárast netreba vnímať ako krajne alarmujúci, pretože v praxi ide o kvalitatívne nižší rozdiel medzi úrovňou stredoškolského vzdelania bez a s maturitou, ako by tomu bolo v prípade rozdielu medzi absolventom stredoškolského vzdelania s maturitou a absolventa 2. stupňa vysokoškolského stupňa. Za primárny problém by sa dal pokladať hlavne problém prekvalifikovanosti najmä na úrovni vysokoškolského vzdelania.

Ak sa pozrieme na problém cez optiku celkovej prevzdelanosti, prichádzame k veľmi zaujímavému zisteniu ohľadne kvality rastu celkovej zamestnanosti. Celkový súčet prevzdelaných, novo zamestnaných ľudí v priebehu posledných piatich rokov sa približuje k hodnote 117,3 tis. osôb za všetky tri typy prevzdelanosti. Bohužiaľ, bez reálnych údajov o už spomínanom nahradzovacom dopyte po práci nie sme schopní určiť, akým percentom sa títo prevzdelaní zamestnanci podieľali

na celkovom počte zamestnaných za obdobie posledných päť rokov (odhady od Lubyová, Štefánik a kol., 2016 hovoria o pomere medzi nahradzovacím a expanzným dopytom 3-4 : 1). Môžeme teda len hádať, že ich podiel tvoril (pri dodržaní tohto pomeru) asi 20 – 25 % z celkovo novo zamestnaných ľudí za obdobie medzi rokmi 2011 a 2016.

Otázkou zostáva, kde je teda na slovenskom trhu práce problém? Vo všeobecnosti môžeme identifikovať dva uhly pohľadu. Prvým je, že vznik veľkého počtu vysokých škôl vytvoril optimálne prostredie pre nárast počtu absolventov, ale trh práce nedokáže momentálne takýto nárast formálne kvalifikovaných ľudí adekvátne využiť. S tým sa vynára otázka kvality absolventov a súladu vzdelania s potrebami trhu práce ako aj nevyhnutná potreba začať rozoznávať na trhu práce I. stupeň vysokoškolského vzdelania (bakalársky), ktorý je zatiaľ len formálnym ukazovateľom.

Druhý pohľad je kritický aj na aktivitu štátu v tejto sfére, pretože vývoj štruktúry ekonomiky a ani „investičná politika štátu“ priamočiaro nesmeruje k adekvátnemu využitiu týchto ľudí. Signifikantná podpora priamych zahraničných investícií síce rieši problém akútnej nezamestnanosti, avšak výrazne zaostáva pri otázke využívania nadobudnutých vedomostí. Takýto trend je veľmi ľahko pozorovateľný na miere pridanej hodnoty v produkcií pri zahraničných investíciách, ktoré sa často obmedzujú na rutinnú prácu, bez nutnosti využitia nadobudnutých vedomostí.

O schopnosti vstrebať kvalifikovanú pracovnú silu a vhodne využiť potenciál, ktorý sa v nej nachádza nás presviedčajú západné ekonomiky, ktoré majú neporovnateľne vyšší podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Dôležitým faktorom však pri tejto snahe je aj schopnosť podporiť inovatívnosť a podnikavosť týchto ľudí. Prílišná orientácia len na zahraničných investorov, ktorý často prichádzajú na Slovensko len kvôli výhodnej geografickej polohe a lacnej, ale zároveň skúsenej pracovnej sile, by mohla viesť k záverom, že krajine sa ani v strednodobom horizonte nepodariť priblížiť západným ekonomikám. Často totiž nejde len o to nechať veľké množstvo študentov absolvovať vysokú školu, ale aj ako ekonomika správne využije potenciál, ktorý sa vo vzdelaní nachádza.

Automatizácia pracovnej sily na Slovensku

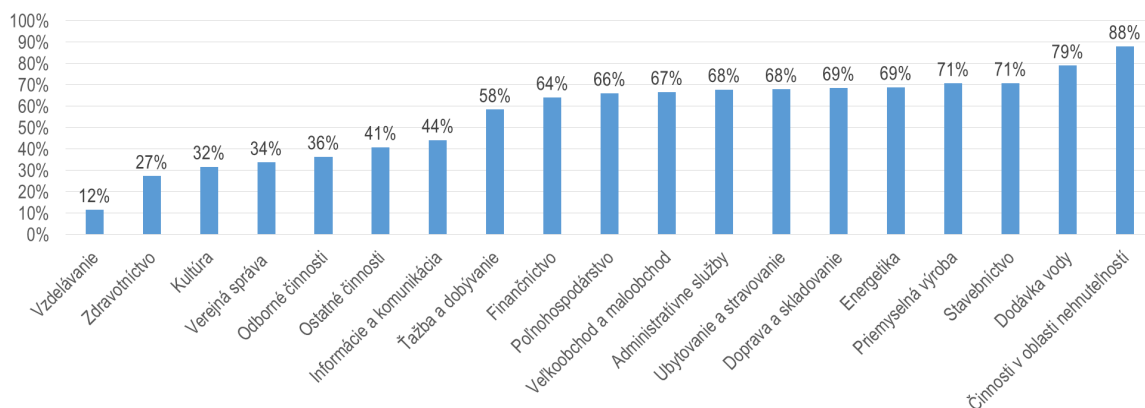


Richard Kališ
KHP, NHE, EUBA

Automatizácia pracovnej sily je pojem, ktorý sa donedávna spájal len s niekoľkými typicky manuálnymi a najmä rutinnými činnosťami. Čoraz viac sa však ohrozenými stávajú aj kognitívne, a dokonca nerutinné činnosti ako napríklad vedenie motorového vozidla, či spracovanie údajov. Ktoré povolania sú najohrozenejšie a ako ohrozený je slovenský trh práce v porovnaní s inými krajinami Európy? Ktoré regióny by sa mali pripraviť na zmenu v štruktúre zamestnanosti? A aké možnosti sa ponúkajú k tomu, aby sa z množstva nahradenej ľudskej práce nestala záťaž pre sociálny systém?

Na základe klasifikácie podľa náplne práce sú najohrozenejšími povolaniami maloobchodní predavači, predavači po telefóne, účtovníci, či montážnici, kde je viac ako 90% pravdepodobnosť nahradenia zamestnania strojmi do dvoch dekád. Naopak najmenej rizikovým povolaním sú zubári, učitelia, hudobníci alebo vedeckí pracovníci s pravdepodobnosťou menej ako 5%.¹

Graf 1: Pravdepodobnosť automatizácie práce za odvetvia



Prameň: Frey a Osborne, 2013, vlastné úpravy.

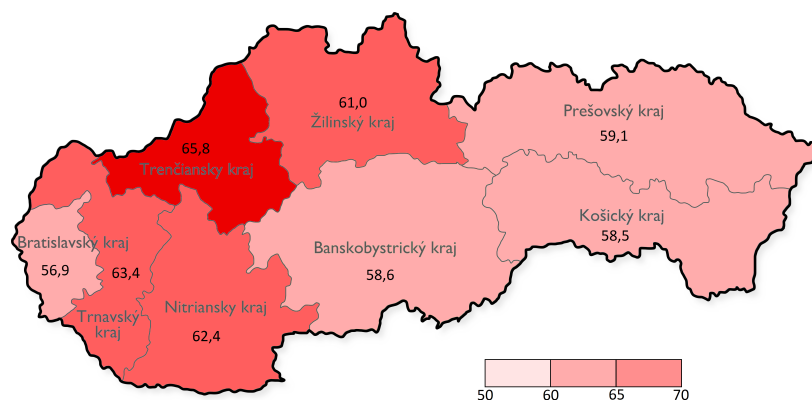
Ak by sme povolania agregovali a klasifikovali podľa ekonomickej činnosti a nie podľa samotnej náplne, inak povedané, odpovedali na otázku: „v akom odvetví sa nachádzajú tieto zamestnania“ pravdepodobnosti by boli nasledovné.²

¹ Pre ostatné povolania a konkrétne percentá pozri Frey a Osborne, 2013

² V tomto smere si treba uvedomiť značnú agregovanosť údajov v zmysle úloh, ktoré priemerný zamestnanec vykonáva. Kým v pôvodnej práci (Frey a Osborne 2013), z ktorej čerpáme odhad pravdepodobnosti sa brali práve vyššie spomenuté povolania, my v dôsledku dát agregujeme povolania na odvetvia. Z tohto

V prípade okresov sú tri najohrozenejšie automatizáciou Žarnovica, Púchov a Turčianske Teplice, v ktorých je priemerná automatizácie viac ako 70%.

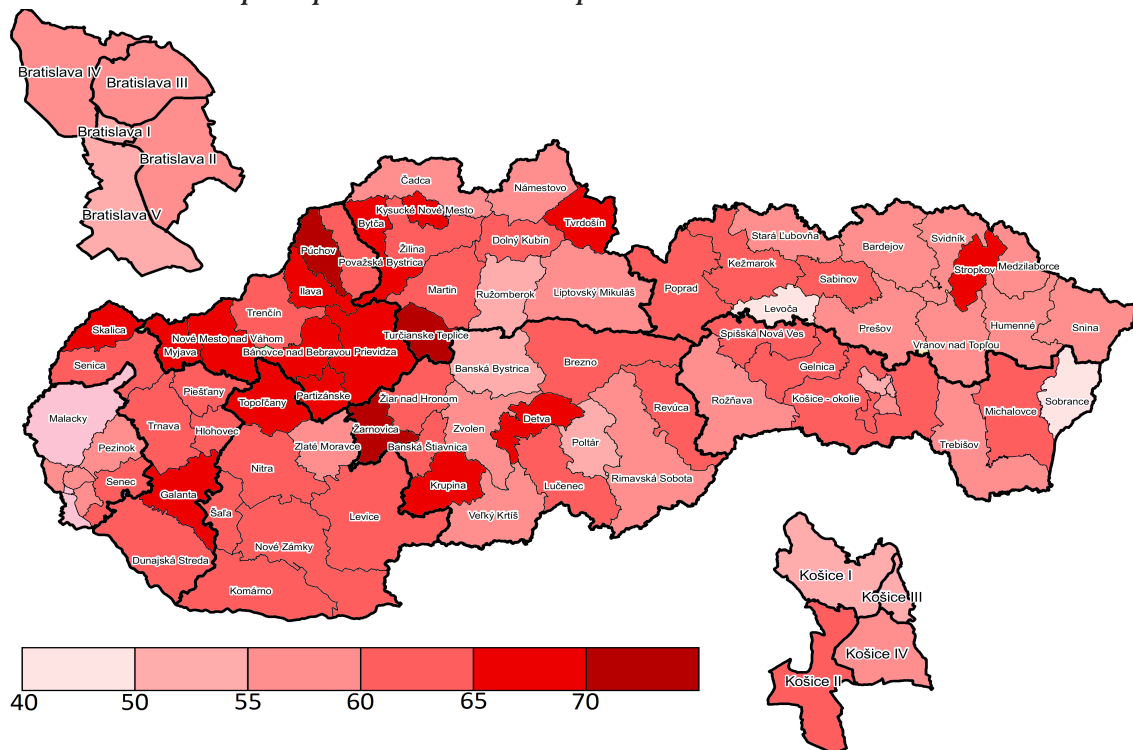
pohľadu je potom pravdepodobnosť za celú krajinu približne o 5% vyššia. V práci OECD (Arntz, Gregory a Zierahn 2016) sú dokonca povolania rozdelené na konkrétne úlohy zamestnanca, ktoré môžu byť substituované strojmi. Z tohto pohľadu sú pravdepodobnosti ešte rozdielnejšie - nižšie. Napriek tomu je Slovensko pri všetkých využitých metodikách jednou z najohrozenejších krajín.

Obrázok 1: Priemerná pravdepodobnosť automatizácie podľa krajov

Prameň: vlastné spracovanie

Z 29 vybraných krajín (EÚ a Island) je Slovensko, pri použitej metodike za odvetvia, 4. najohrozenejšou krajinou, s priemernou pravdepodobnosťou automatizácie na jedného pracovníka 55,7%. Pričom priemer za celú EÚ je 52,7% a rozmedzie pri najmenej ohrozenom Švédsku 47,6% po Rumunsko s 58,1%.

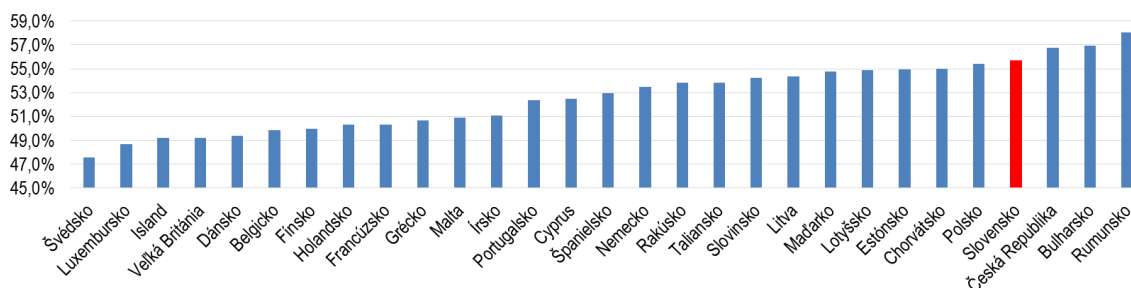
Sme jednou z najohrozenejších krajín EÚ, tak

Obrázok 2: Priemerná pravdepodobnosť automatizácie podľa okresov

Prameň: vlastné spracovanie

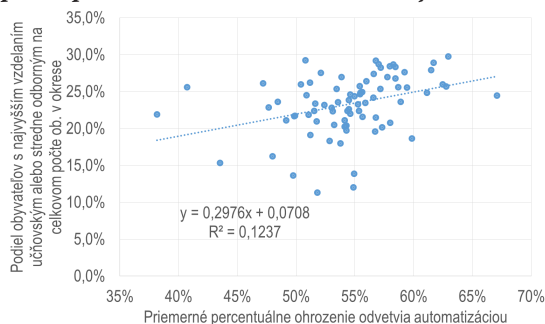
podľa našej metodiky, ako i podľa metodiky OECD, ktorá zohľadňuje samostatné činnosti a nie celkové odvetvia. Západné Slovensko, ktoré sa vyznačuje rádovo nižšou nezamestnanosťou, lepšou infraštruktúrou a vyšším produktom ako východ, je ohrozenejšie. Ťahúň ekonomiky - priemysel je nadpriemerne ohrozeným odvetvím. Nastal teda čas rozbiť zopár strojov a zbrzdiť automatizáciu pre záchranu práce? Nie tak celkom.

V prvom rade sú naše výpočty skôr horným odhadom novej substitúcie. Odvetvová úroveň v sebe skrýva príliš veľa zjednodušení. Už rozdelenie podľa povolání v predchádzajúcich štúdiách vyvolalo vlnu kritiky, pretože aj konkrétne povolanie obsahuje niekoľko samostatných úkonov, z ktorých niektoré možno ľahko automatizovať a iné zatiaľ nie. Napríklad práca ohrozeného montážnika v sebe zahŕňa nielen samotnú montáž, ale i údržbu zariadenia. Aj faktor,

Graf 2: Priemerná pravdepodobnosť automatizácie podľa krajín

Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie

že už dnes existujú stroje a zariadenia schopné nahradiť ľudskú prácu neznamená že sa tak deje v plnej miere. Pri nákupe v supermarkete je stále na výber aj klasický typ pokladne, lístky na MHD nakupujeme tak v automatoch, ako i v novinových stánkoch. V mnohých prípadoch je tiež prekážkou

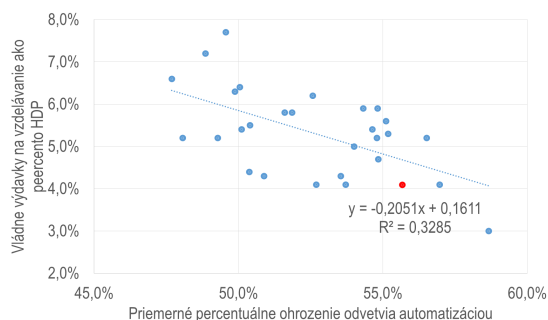
Graf 3: Vzťah medzi vzdelaním a priemerná pravdepodobnosť automatizácie za okresy SR, 2011

Prameň: Eurostat, vlastné spracovanie

k automatizácii etický či legálny dôvod, ktorý prinajmenšom brzdí tento trend.

Najdôležitejším prvkom je však zmena štruktúry pracovnej sily, s ktorou v práci neuvažujeme. Pravdepodobnejšie je, že nahradená ľudská práca sa presunie do odvetvia, alebo k úlohám, ktoré nemožno v súčasnosti, alebo v nami skúmanej budúcnosti (dvadsiatich rokov) nahradiť strojmi. Toto si však vyžaduje niekoľko predpokladov a opatrení z ktorých asi najvážnejší je presun pozornosti na vzdelanie, vedu a výskum. Pretože len včas pripravená pracovná sila sa bude môcť dostatočne rýchlo adaptovať na zmeny v prostredí, bez toho aby strácala pracovné návyky, alebo kontakt s vývojom na trhu práce. O tomto fakte svedčia posledné dva grafy. Na prvom možno pozorovať vzťah medzi priemernou pravdepodobnosťou automatizácie za krajiny EÚ a podielom výdavkov

vlád na vzdelanie k HDP krajiny v roku 2014. Pri korelačnom koeficiente -0,57 medzi zmienenými indikátormi hovoríme o stredne silnej závislosti s negatívnym sklonom (Slovensko vyznačené na grafe červenou farbou). Graf č. 4 následne zobrazuje závislosť medzi podielom obyvateľov v Slovenských

Graf 4: Porovnanie zmien reálnej pridanej hodnoty a zmien zamestnanosti (medziročné zmeny v %)

Prameň: databáza Eurostatu

okresoch s najvyšším dosiahnutým vzdelaním učňovským alebo stredne odborným (bez maturity) na celkovej populácii okresu a priemernou pravdepodobnosťou automatizácie v jednotlivých okresoch. Vidíme, slabšiu (korelačný koeficient +0,35) no pozitívnu závislosť, inak povedané v okresoch v ktorých je viac osôb bez maturity je väčšia pravdepodobnosť nahradenia ľudskej práce strojmi do dvoch dekád, ako v okresoch s vyšším podielom formálne vzdelanejších ľudí.

Napriek značnej agregovanosti a jednoduchosti použitej metodiky zostáva otázka nezmenená: „ako čo možno najlepšie čeliť automatizácii pracovnej sily?“. K zodpovedaniu však potrebujeme nielen značný rozsah informácií, ale najmä nadväzné hospodársko-politické rozhodnutia vedúce k najlepšiemu výsledku tak pre pracovnú silu ale i spoločnosť ako celok.

Dopady mobility pracovných síl na nové členské krajiny EÚ



Martin Kahanec
KSVR, NHE, EUBA

**Prehľad
aktuálnej
literatúry**

Migranti z nových členských krajín významne prispievajú k ekonomickej stabilizácii a prosperite EÚ. Preto je kľúčové voľný pohyb pracovníkov v rámci EÚ naďalej podporovať a uľahčovať. Je úlohou politických lídrov presviedčať občanov EÚ o jeho význame a potrebe.

Integrácia a rozšírenie Európskej únie (EÚ) o nové členské krajiny zo strednej a východnej Európy začiatkom milénia, v kontraste s predchádzajúcim storočím, ktoré zjazvilo Európu zákopmi dvoch svetových vojen, ale aj múrmi Studenej vojny, patria medzi najväčšie úspechy Európanov v novodobej histórii. Jednotný trh a voľný pohyb pracovníkov v EÚ sú dôležitými výsledkami, ale aj základnými kameňmi, tohto úsilia. Aj keď mnohí vďaka týmto zmenám získali nové a lepšie možnosti uplatniť sa, nie všetci benefitovali rovnako, a niektoré skupiny občanov EÚ mohli vďaka týmto zmenám aj stratiť.

Obyvatelia nových členských krajín však vstup do EÚ vítali zväčša s nadšením. Až neskôr si začali uvedomovať rôzne dopady členstva v EÚ na ich krajiny. Citlivou sa stala otázka odlevu šikovných rúk a mozgov z nových do starých členských krajín. Pohľad na tieto migračné toky sa však zmenil, keď niektoré nové členské krajiny museli počas ekonomickej krízy v rokoch 2009 až 2010 prepustiť veľké množstvá zamestnancov. V tých ťažkých časoch emigráciu, ako alternatívu voči závislosti na podpore a dávkach, ekonómia aj politici v nových členských krajinách vítali.

Dopady odlevu pracovných síl na zdrojové krajiny

V migračnej literatúre panuje všeobecná zhoda, že mobilita pracovných síl v EÚ po rozšírení vzrástla, a migranti z nových členských štátov vytvárajú novú, vysoko mobilnú skupinu pracovníkov.¹ Štúdiá z roku 2014 zhodnotila literatúra o dopadoch emigrácie na zdrojové krajiny a došla k záveru, že migrácia po rozšírení EÚ pomohla novým členským krajinám riešiť problém prebytku pracovnej sily a prispela k zníženiu miery nezamestnanosti, ako aj zvýšeniu

úrovne miezd, a to najmä v odvetviach s najvyššou mierou emigrácie. V niektorých prípadoch odlev pracovníkov však vyústil do nedostatku pracovných síl v týchto sektoroch.²

Skúsenosti z nových členských krajín potvrdzujú pozitívny dopad migrácie pracovných síl na vyrovnávanie sa z rôznymi nerovnovahami na trhu práce. Ukázalo sa, že významnými „push“ faktormi odlevu pracovníkov zo Slovenska bola nezamestnanosť, ako aj ekonomická zaostalosť regiónov.³ V Estónsku sa dynamika tranzície zo zamestnanosti do nezamestnanosti počas krízy zvýšila, avšak významne sa zvýšila aj geografická mobilita pracovnej sily, vrátane emigrácie.⁴ Je zaujímavé, že v rovnakom období sa zvýšila aj návratová migrácia. Analýza však tiež ukázala, že mobilita medzi sektormi a povolaniami bola počas krízy nižšia, čo pripisuje legislatívnym zmenám.⁵ Na druhej strane, iná štúdia tvrdí, že tieto nové právne úpravy neboli príliš účinné, a že geografická mobilita bola kľúčovým mechanizmom, prostredníctvom ktorého boli v Estónsku počas ekonomickej krízy absorbované ekonomické šoky na trhu práce.⁶ Táto štúdia tiež pozitívne hodnotí dopad emigrácie počas ekonomickej krízy na estónsky systém sociálneho zabezpečenia.

Skúsenosti emigrantov z Rumunska v Taliansku ukázali nárast ich podnikateľskej činnosti počas hospodárskej krízy. Aj keď sa počas krízy zvýšila nezamestnanosť Rumunov v Taliansku a znížil sa dopyt po ich práci (najmä mužov), títo sa snažili svoju situáciu riešiť v Taliansku, a nie návratom do Rumunska. To podľa tejto štúdie pomohlo

² Zaiceva, 2014

³ Kahanec a Mýtna Kureková, 2016

⁴ Meriküll, 2016

⁵ Meriküll, 2016

⁶ Eamets, 2016

¹ Kahanec a Zimmermann 2010; Kahanec 2013; Constant 2013; Zimmermann 2014

Rumunsku vysporiadať sa s dopadmi ekonomickej krízy, keďže emigrácia znížila tlak na systém sociálneho zabezpečenia v Rumunsku.⁷

Emigrácia z pobaltských štátov pomohla zmierniť nezamestnanosť v týchto krajinách, pozitívne ovplyvnila reálne mzdy a priniesla nezanedbateľné remitancie. Na druhej strane, odlev kvalifikovaných pracovníkov bude mať negatívny vplyv na ekonomický a demografický potenciál týchto krajín a ohrozuje udržateľnosť systému sociálneho zabezpečenia.⁸

Vo všeobecnosti, migrácia z nových do starých členských krajín EÚ reagovala na ekonomické šoky počas ekonomickej krízy.⁹ Analýza dát ukázala, že migranti reagovali na dlhodobé ekonomické rozdiely medzi východnou a západnou časťou EÚ, ako aj na krátkodobé hospodárske cykly v prijímajúcich krajinách. Štúdie ukázali, že imigranti v starých členských krajinách EÚ sú v porovnaní s domácou populáciou rovnako alebo viac responzívny na nedostatok pracovných síl v odvetviach, povolaniach a krajinách. Imigranti z nových členských krajín boli štatisticky významne responzívní práve počas hospodárskej krízy po roku 2008.¹⁰

Odlev alebo cirkulácia mozgov?

Emigrácia mladých a vzdelaných ľudí predstavuje netriviálne riziko pre zdrojové krajiny. Toto riziko obzvlášť vysoké v prípade Bulharska, Rumunska a pobaltských štátov.¹¹ Emigrácii odborníkov zo sektorov zdravotníctva a stavebníctva, ale aj z ďalších odvetví, skutočne bola výzvou pre viaceré vysielajúce krajiny.¹² Dajú sa identifikovať dva kanály odlevu mozgov: odlev vysokokvalifikovaných ľudí a emigrácia mladých ľudí, ktorí získajú vzdelanie v hostiteľských krajinách. Odlev mozgov z pobaltských krajín zosilnel počas krízy, s výnimkou emigrácie z Estónska do Fínska. Riziko bolo zvýšené aj tým, že migranti, ktorí sa vracajú, sú väčšinou menej skúsení, ako tí, ktorí v prijímajúcich krajinách zostávajú.¹³ Dôležitým pre diskusiu o odleve mozgov je, že mnohí migranti z nových členských krajín majú tendenciu vrátiť sa do zdrojovej krajiny,

avšak následne znovu emigrovať. Toto zistenie podporuje domienku, že pre migráciu po rozšírení EÚ je charakteristická cirkulácia mozgov.¹⁴

V porovnaní s migrantmi, ktorí zostávajú v cieľovej krajine, nachádzame vyšší podiel navrátilcov s nízkou úrovňou vzdelania v Bulharsku a Rumunsku, a v menšej miere je to tak aj v Maďarsku, Lotyšsku a Litve. Na druhej strane, kvalifikovaní pracovníci sú zastúpení medzi navrátilcami, v porovnaní s migrantami zostávajúcimi v cieľových krajinách, v Českej republike, Maďarsku a najmä na Slovensku a v Slovinsku. Vyššiu pravdepodobnosť návratu majú muži, slobodní, a vysokoškolsky alebo stredoškolsky vzdelaní.¹⁵

Zistenia zo Slovenska ukazujú, že absorpčná schopnosť cieľových pracovných trhov (meranej ako podiel vracajúcich sa migrantov, ktorí sa zaregistrujú ako nezamestnaní, na celkovej populácii slovenských prisťahovalcov v danej cieľovej krajine) sa výrazne líšia naprieč hostiteľskými krajinami. Kým napríklad rakúsky trh práce vykazuje rastúcu absorpčnú kapacitu (rastúca emigrácia s nízkou mierou návratovosti do nezamestnanosti), návratovosť do nezamestnanosti je vysoká pre slovenských migrantov vracajúcich sa z Talianska. Niektoré zistenia ukazujú, že zamestnávatelia na slovenskom trhu práce pozitívne hodnotili zručnosti získané v zahraničí (ibid). Je zaujímavé, že mladí a vzdelaní Slováci (vo veku 15-35 rokov) reagovali na krízu zvýšenou spätnou migráciou a nižším sklonom k emigrácii.¹⁶

Záver a odporúčania

Migranti z nových členských krajín tvoria pomerne vzdelanú pracovnú silu, s vysokou mierou aktivity na trhoch práce v starých členských krajinách. Rôzne bariéry však spôsobujú, že títo migranti majú vyššiu mieru nezamestnanosti a nižšie šance nájsť si vysokokvalifikovanú prácu. Napriek tomu, vedecká literatúra ukazuje, že migrácia po rozšírení EÚ pripela významnou mierou ekonomickej stability vyrovnávaním ekonomických rozdielov medzi východom a západom EÚ, ale aj vyrovnávaním krátkodobých ekonomických šokov medzi prijímajúcimi členskými krajinami EÚ.¹⁷

⁷ Andrén a Roman, 2016

⁸ Hazans, 2016

⁹ Kahanec a kol., 2016; Zaiceva a Zimmermann, 2016

¹⁰ Kahanec a kol., 2016; Kahanec a Guzi, 2016; Guzi a kol., 2015

¹¹ Fic a kol., 2016

¹² Meriküll, 2016; Eamets, 2016; Hazans, 2016; Rutkowski, 2007

¹³ Hazans, 2016

¹⁴ Zaiceva a Zimmermann, 2016

¹⁵ Zaiceva a Zimmermann, 2016

¹⁶ Kahanec a Mýtina Kureková, 2016

¹⁷ Kahanec a Zimmermann, 2016. Táto kniha tiež slúžila ako hlavný zdroj informácií pre tento článok.

Voľný pohyb pracovníkov v EÚ je preto kľúčovým pilierom Európskeho projektu. Pre jeho ďalšie napĺňanie preto Kahanec a Zimmermann odporúčajú najmä tieto opatrenia:¹⁸

- znižovanie bariér a nákladov mobility pracovných síl,
- dôsledné informovanie občanov o príčinách a dopadoch voľného pohybu pracovníkov v EÚ,
- harmonizovanie legislatívy a umožnenie plnej prenositeľnosti práv a nárokov zdravotného poistenia a sociálneho zabezpečenia,
- zvyšovanie súladu ponuky a dopytu po práci a to aj

plným uznávaním vzdelania nadobudnutého v inej členskej krajine,

- zlepšenie podmienok na cezhraničnú prácu,
- podporu internacionalizácie vzdelávania,
- vytváranie vhodných podmienok pre rodinných príslušníkov a iných naviazaných migrantov,
- systematické poskytovanie potrebných informácií potenciálnym migrantom a to aj prostredníctvom združených centier prvého kontaktu,
- vytváranie podmienok na obehovú migráciu,
- a prijatie dôkazmi podporovanej tvorby politik ako nosného prístupu k problematike.

¹⁸ Kahanec a Zimmermann, 2016

Literatúra

Andrén D, Roman M (2016). Should I Stay or Should I Go? Romanian Migrants During Transition and Enlargements. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 247-269). Springer Berlin Heidelberg.

Constant AF (2013) Sizing It Up: Labor Migration Lessons of the EU Enlargement to 27. In: Gortázar C, Parra C, Segal B, Timmerman C (eds) European Migration and Asylum Policies: Coherence or Contradiction. Bruylant, Belgium, p 49-77

Eamets R (2016). Labor Market Policies and Labor Market Flexibility During the Great Recession: The Case of Estonia. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 365-396). Springer Berlin Heidelberg.

Fic T, Holland D, Paluchowski P, Portes J (2016, forthcoming). The Redistributive Impacts of Migration After the EU's Eastern Enlargement. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 35-57). Springer Berlin Heidelberg.

Guzi M, Kahanec M, (2016) "How Immigrants Helped EU Labor Markets to Adjust during the Great Recession". Mimeo.

Guzi M, Kahanec M, Kureková LM (2015) How Immigration Grease Is Affected by Economic, Institutional and Policy Contexts: Evidence from EU Labor Markets. IZA Discussion Paper No. 9108

Hárs A (2016). The experiences of a new emigrant country: Emerging migration from Hungary. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 271-295). Springer Berlin Heidelberg.

Hazans M (2016). Migration experience of the Baltic countries in the context of economic crisis. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 297-344). Springer Berlin Heidelberg.

Kaczmarczyk P, Anacka M, Fihel A (2016). Migration as an Asset? Polish Returnees at the Time of the Crisis. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 219-245). Springer Berlin Heidelberg.

Kahanec M (2013) Labor Mobility in an Enlarged European Union. In: Constant AF, Zimmermann KF (eds) International Handbook on the Economics of Migration. Edward Elgar Publishing, p 137-52

Kahanec M, Zimmermann KF (eds.) (2016) Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 189-218). Springer Berlin Heidelberg.

Kahanec M, Zimmermann KF (eds) (2010) EU Labor Markets after Post-enlargement Migration. Springer, Berlin

Kahanec M, Pytlikova M, Zimmermann KF (2016). The free movement of workers in an enlarged European Union: institutional underpinnings of economic adjustment. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 1-34). Springer Berlin Heidelberg.

Meriküll J (2016). Labor Market Transitions During the Great Recession in Estonia. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 345-363). Springer Berlin Heidelberg.

Rutkowski J (2007) Labor Markets in EU8+2: From the Shortage of Jobs to the Shortage of Skilled Workers. World Bank EU8+2 Regular Economic Report, Part II.

Zaiceva A (2014) Post-enlargement emigration and new EU members' labour markets. IZA World of Labor 2014:40, doi: 10.15185/izawol.40

Zimmermann KF (2014) Circular migration. IZA World of Labor 2014:1, doi: 10.15185/izawol.1

Zaiceva, A, Zimmermann, KF (2016). Returning home at times of trouble? Return migration of EU enlargement migrants during the crisis. In Kahanec M, Zimmermann KF (eds.), Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession (pp. 397-418). Springer Berlin Heidelberg.

Budeme pracovať viac ako Keynes predpovedal?



Daniela Pobudová
KHP, NHF, EUBA

John Maynard Keynes v eseji¹ z roku 1930 predpovedal, že o sto rokov, t. j. v roku 2030 sa budú príjmy zvyšovať masívne, ľudia v rozvinutých ekonomikách budú mať osemkrát vyššiu životnú úroveň, ktorá bude produkovať jedinečnú éru voľného času, kedy bude postačujúce pracovať len 15 hodín týždenne v priemere teda tri hodiny denne. Čo stojí za tým, prečo sa Keynesova predikcia zatiaľ nenaplnila?

Neustály progres v technologickom pokroku spoločne s akumuláciou kapitálu a rastom produktivity práce patrí medzi hlavné hybné sily, ktoré počas 100 rokov majú v zásadnej miere pôsobiť na rast posunu životnej úrovne a zároveň jedincovi zvýšiť životný štandard a znížiť nárok na odpracované hodiny. Prečo sa tak teda nedeje? Kde nastala v Keynesovej predikcii chyba?

Ľudské potreby poňal Keynes ako absolútne, také, ktoré sú závislé na okolí jedinca, ako napríklad strava a relatívne, teda tie, ktoré môžu byť neobmedzené a závisia od statusu jedinca v spoločnosti. Jeho hlavným predpokladom bol posun systému hodnôt, kedy mylne predpovedal, že dogma honu za bohatstvom a zvýšenie sociálneho statusu prestane existovať a že väčšina ľudí sa po uspokojení svojich potrieb bude plne venovať neekonomickým činnostiam. Práca sa tak ako druhoradá stane skôr spôsobom sebarealizácie a bude jej navyše tak málo, že ju bude potrebné „šetriť“, aby bola pre každého.

Sú predpoklady Keynesovej predikcie naozaj reálne?

Prvý predpoklad, ktorý Keynes zakomponoval do svojej predpovede bolo významné zníženie počtu odpracovaných hodín, ktorý bol typický pre koniec devätnásteho a pre prvé desaťročia dvadsiateho storočia, kedy priemerný ročný počet odpracovaných hodín na pracovníka poklesol takmer o 30 percent a to ako v Spojených štátoch, tak aj v Európe. Kým v roku 1830 bola týždenná pracovná doba 69 hodín, kedy sa šesť dní v týždni pracovalo 11 hodín denne a v nedeľu tri hodiny, v roku 1930 sa pracovalo už len 47 hodín týždenne. Keynes teda zrejme vychádzal

z dlhodobého vývoja lineárneho trendu, ktorý sa prejavoval poklesom počtu odpracovaných hodín a ak by trend naďalej pokračoval vo svojom vývoji v roku 2030 by sme sa skutočne mohli dopracovať k 15-tim hodinám týždenne. Klesajúci trend však následkami druhej svetovej vojny spomalil a to najmä v Spojených štátoch. V 70. rokoch 20. storočia sa trend znižovania spomalil celosvetovo a to najmä kvôli roztváraníu nožníc, ktorý vznikol medzi dynamikou vývoja a príjmami/výdavkami súvisiacimi s chodom domácnosti. Stagnovanie reálnych príjmov tak zásadným spôsobom viedlo k spomaleniu trendu znižovania počtu pracovných hodín.

Automatizácia zvyšovala produktivitu a nahrádzala namáhavú ľudskú prácu, avšak výnosy z nej plynuli skôr vlastníkom strojov, ako ku samotným pracujúcim. Kým chudobné krajiny boli odkázané mnohokrát na prežitie, bohaté mohli byť na základe svojho dedičného postavenia v spoločnosti takmer nečinné. Zrazu však začal vznikať inverzný vzťah medzi hodinovými mzdami a počtom odpracovaných hodín. Tí, ktorí mali vyšší plat pracovali viac hodín než tí, ktorí dostávali nižší plat. Ťažko je však objasniť jav, ktorý nastal u skupiny obyvateľov s vyšším príjmom. S rastom hodinových príjmov sa očakával pokles odpracovaných hodín v prospech voľného času, ktorý by si mohli pracujúci za svoje peniaze užiť. Voľný čas sa napriek tomu nezvýšil a to najmä preto, že skupina ľudí, ktorí sú na vysokopríjmových pozíciách sú tam práve preto, že tvrdo a dlho pracujú. Richard Freeman, profesor ekonómie z Harvardskej univerzity preskúmal tzv. substitučný efekt², ktorý je opakom

¹ Keynes, J. M., *Essays: Economic Possibilities for our Grandchildren* (Grandchildren považujeme za pracovnú silu dnešnej doby), 1930

² Freeman R., *Why Do We Work More Than Keynes Expected? In: Revisiting Keynes: Economic Possibilities for Our Grandchildren*. MIT Press: 2008., chapter 9

efektu bohatstva. Zo substitučného efektu vyplýva, že čím viac peňazí si zarobíte, tým menšia je pravdepodobnosť oddávania sa voľnému času. tzn., že čas strávený pri práci je Vám cennejší, ako čas strávený u človeka s nižším výnosom pri práci. Vysvetľuje to prostredníctvom nasledujúceho príkladu. Ak existuje možnosť voľby medzi dvoma alternatívami a to ísť na pláž, alebo ísť do kancelárie, ľudia ktorí zarábajú 400\$ za deň sa rozhodnú ísť radšej do práce a tiež možno predpokladať, že ľudia, ktorí zarábajú len 100\$ by išli radšej na pláž. Ľudia s vyššími príjmami majú teda tendenciu pracovať viac hodín, pretože to považujú za výhodné a výnosné využitie voľného času. Voľný čas sa pre nich stáva stresujúci nakoľko sa domnievajú, že ho nevyužívajú dostatočne múdro. Čo sa teda stáva pre ľudí cennejším? Čas strávený v práci, alebo to, čo budú robiť ak nebudú pracovať?

Aké sú hlavné príčiny chýb, ktoré neboli do Keynesovej eseje zapracované? Čo nás skutočne natoľko motivuje k práci?

Keynesovi možno dať za pravdu, že súčasná generácia má naozaj oveľa vyššiu životnú úroveň: počítače, internet, autá, TV, obrovské pokroky v medicíne, lacné letenky na cestu kdekoľvek po svete, atď. Nesprávna ale bola jeho domnienka, že zlepšenie životnej úrovne bude zároveň výrazne tlačiť aj na znižovanie hodín strávených v práci. V eseji sa neuvažovalo ani s pojmom „potešenie z práce“. Freeman uvádza, že existuje veľká skupina ľudí, ktorí chodia do práce len preto, aby získali peniaze, ale sú aj ľudia, ktorí berú zamestnanie ako spoločenské prostredie, kde sa ľudia stretávajú vo vzájomnej interakcii a komunikácii (až 40-60% amerických pracovníkov).

Medzi ďalšie faktory, ktoré do eseje neboli zahrnuté môžeme spomenúť príchod počítača a internetu, ktoré na jednej strane uľahčujú pracovníkom prácu, no zároveň na nich vykonávajú aj prácu z domova, za ktorú nie sú odmeňovaní. Taktiež aj nárast nerovnosti, ktorá bola najrozšírenejšia v USA, ale aj v iných krajinách. Väčšia nerovnosť nezahŕňa len nerovnomerné rozloženie ziskov, ale vytvára aj spoločenský a sociálny tlak a to v podobe úspechov, prípadne neúspechov prostredníctvom ktorých motivuje, alebo domotivuje pracovníkov. Vyspelé krajiny s vyššou mierou nerovnosti vykazujú väčší počet pracovných hodín a väčšiu túžbu obyvateľstva pracovať viac hodín. Globálne tlaky na pracovníkov sú vo vyspelých krajinách vyvolané prostredníctvom

pracovného off shoringu založeného na moderných informačných a komunikačných technológiách umožňujúcich presunúť úlohy do oblastí s nízkymi mzdami. Ak by neexistovala dohoda medzi krajinami, produkcia by sa presunula do krajín s nižšími mzdami. V Spojených štátoch a v menšej miere aj vo Veľkej Británii mnoho ľudí dobrovoľne pracuje pre charitatívne účely bez nároku na odmenu, tým pádom uprednostňujú prácu pred svojím voľným časom. Zo sociálnych prieskumov obyvateľstva zisťujeme tiež, že status nezamestnaného možno považovať za jeden z hlavných hnacích síl, väčších než vplyv príjmu. V neposlednom rade sú to nové výzvy, nové problémy a nové talenty, čo ovplyvňujú zmeny na pracovnom trhu.

Najväčší rozpor v tvrdení Keynesa je vidieť v USA, ktoré majú o 30% až 40% vyšší HDP na obyvateľa než Francúzsko a Nemecko, ale americkí zamestnanci zároveň pracujú o 40% viac v priebehu roka, ako je priemer európskych zamestnancov. V USA majú jednotlivci veľkú voľnosť pri výbere počtu pracovných hodín a zároveň príjmová nerovnosť motivuje pracovníkov k výberu dĺžky odpracovaných hodín, kedy práca nadčas zvyšuje šancu jednotlivca postúpiť, alebo udržať zamestnanca po dobu prepúšťania. Oproti tomu stoja únijné krajiny ako je Francúzsko, Nemecko, atď. v ktorých právne inštitúcie obmedzujú počet odpracovaných hodín a kde zisková nerovnosť je oveľa nižšia.

Ako vyplýva z grafu paradoxom je, že z hľadiska dĺžky pracovného času sú to práve Gréci, ktorí nechcú pracovať, ale napriek tomu dosahujú najväčší až 42,1 hodinový týždenný pracovný čas a radia sa tak na prvé miesto v rámci krajín EÚ. Ďalším paradoxom je aj to, že v krajinách východnej Európy (Bulharsko a Poľsko) sa pracuje tiež najdlhšie, no produktivita nestíha za západom. Slovenská republika sa umiestnila na piatom mieste. V porovnaní s tým, že patríme medzi najmenej zarábajúce krajiny v rámci EÚ, to znie ako ďalší paradox najmä, ak sme sa pozreli na priemernú mzdu v porovnaní s ostatnými krajinami.

Uberá sa pomer pracovného versus voľného času správnym smerom? Bude v roku 2030 naplnená Keynesova predikcia?

Niektorí ľudia trávia v práci veľa hodín a na výplatnej páske vidia len zopár eur. Nájdu sa však aj takí, čo majú viac voľného času a zarábajú priam kráľovsky,

ale aj takí čo zarábajú kráľovsky a napriek tomu trávajú v práci viac času ako ostatní.

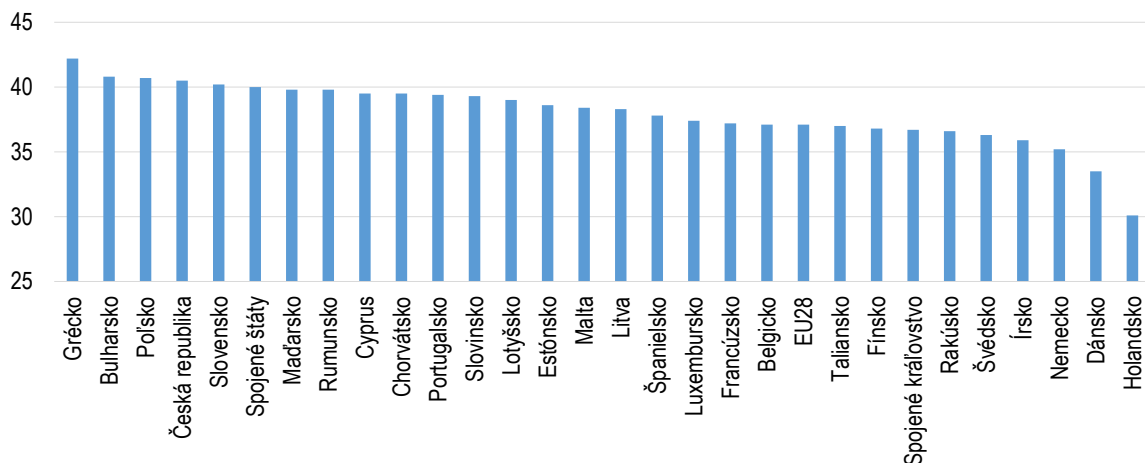
Zatiaľ sa k naplneniu Keynesovej predikcie blížila len štáty Perského zálivu, ktorých drvivá väčšina príjmov plynie z ropy. V Spojených arabských emirátoch, Katare, alebo Kuvajte má typický pracovný deň pre domácich na rozdiel od importovaných pracovníkov, ktorí nezdieľajú nič z ropných príjmov tri až štyri hodiny denne. Naproti tomu stoja ázijské krajiny v ktorých ľudia pracujú výrazne viac. V taiwanskej

len 4% pracovníkov pracuje menej ako osem hodín denne.

*„Byť zaneprázdnený môže človeka urobiť bohatým, ale čím je človek bohatší, tým sa cíti viac zaneprázdnený.“*⁴

Ideálne by bolo dosiahnuť zdravý konsenzus niekde medzi súčasnou hektickou dobou a Keynesovým tvrdením. Treba však len dúfať, že vidina vyššieho

Graf 1: Dĺžka týždenného pracovného času za rok 2015



Prameň: databáza Eurostat

firme, ktorá pracuje pre spoločnosť Apple³ pracujú zamestnanci niekedy aj 18 dní po sebe bez možnosti voľna, pracovná zmena v niektorých prípadoch trvá aj 16 hodín a 12-hodinová pracovná smena sa považuje za štandard. Spoločnosť Amazon v USA začína rozbiehať pilotný program v ktorom začína testovať skrátený pracovný týždeň v ktorom umožňuje zamestnancom miesto bežných 40 hodín pracovať len 30 hodín.

Pracovný čas sa tak skladá z dvoch častí, kedy pevná časť trvá od pondelka do štvrtka a to od 10. do 14. hodiny a zvyšok tvorí flexibilný pracovný čas. Vo svete existuje viacero modelov v ktorých firmy zavádzajú 4 dňový pracovný týždeň, alebo prácu len na tri dni v týždni, kedy sa nepracuje 8, ale 11 hodín denne. Výsledok však, ale zostáva stále rovnaký. Možno povedať, že kumulatívne počet odpracovaných hodín zostáva na cca 40-hodinovom pracovnom týždni. Slovensko má však problém aj s dodržiavaním 8-hodinového pracovného času, kedy

príjmu a lepšieho pracovného statusu nezájde až za únosnú hranicu workoholizmu. Nakoľko nie je preukázaná spojitost medzi skrátením pracovného času a nárastom zamestnanosti, otázne je, či by skrátenie pracovného času vytvorilo efekt na ďalšie pracovné miesta, čo by pôsobilo na znižovanie nezamestnanosti. Je to však práve motivácia voľného času a oddychu, ktorá sa stáva výrazným faktorom, ktorý sa môže v budúcnosti podieľať na dosiahnutí vyššej produktivity práce.

³ Čupka Milan, Šestihodinový pracovný čas. Už šesťdesiat rokov len snom. Pravda 31.3. 2016

⁴ Erik Hurst, Why is everyone so busy? The Economist, 20. december 2014

Nová priemyselná revolúcia v Európe?



Peter Kopkáš
KHP, NHE, EUBA

Charakter priemyslu v globalizovanom svete sa mení. Tieto zmeny sú vyvolané zrýchľujúcimi sa prepojeniami fyzikálnych, digitálnych a biologických systémov. Vyznačujú sa ohromujúcimi objavmi v novovznikajúcich technologických oblastiach, ktoré zahŕňajú najmä umelú inteligenciu, internet vecí, cloud computing, robotiku, autonómne vozidlá, aditívnu výrobu, nanotechnológie, biotechnológie, nové materiály, skladovanie energie a podobne.

Sme svedkami obrovského posunu vo všetkých priemyselných odvetviach, najmä vo vyspelých oblastiach sveta, ktoré sú poznačené vznikom nových obchodných modelov, redukciou zavedených tradičných modelov a reformou výroby, spotreby, dopravy a logistických systémov. Európa sa nachádza na križovatke: buď bude držať krok s ostatnými regiónmi vyspelého sveta a prijme tieto zmeny, alebo stratí svoju priemyselnú konkurencieschopnosť, životnú úroveň a stabilitu ekonomiky.

V dňoch 26.-28. októbra 2016 sa v Bratislave konala medzinárodná konferencia Re-Industrialisation of the European Union 2016, jedno z najrozsiahlejších podujatí v rámci slovenského predsedníctva v Rade EÚ. V rámci konferencie sa stretli lídri v oblasti nanotechnológií, pokročilých materiálov a výrobných technológií. Cieľom bolo prediskutovať úlohu vedy, výskumu a inovácií pri udržateľnom rozvoji európskej ekonomiky, vplyv výskumu a inovácií na podporu a rast výroby v tradičných výrobných odvetviach vo všeobecnosti a predovšetkým pri plnení agendy reindustrializácie Európy, ktorej hlavným cieľom je zvýšenie podielu výrobného sektora na tvorbe HDP EÚ zo súčasných 16% na 20% v roku 2020.¹

Významným výstupom konferencie je záverečný strategický dokument „Bratislavská agenda“², ktorý slúži ako podklad pre tvorbu politík pre

ďalšie predsedníctvo EÚ na Malte v roku 2017. Ide o strategický dokument spoločnej iniciatívy holandského a slovenského predsedníctva v Rade EÚ týkajúci sa výskumu a inovácií, ktorý bol dopracovaný v rámci konferencie. Súčasťou Bratislavskej agendy je cestovná mapa návrhu opatrení.

Na základe vyhlásenia podpredsedu Európskej komisie A. Tajaniho, zodpovedného za priemysel a podnikanie, Komisia vysiela jasný signál, že na vytvorenie nových pracovných miest je nevyhnutná okamžitá reindustrializácia³ a modernizácia európskeho hospodárstva.

Rámček 1: Piliere reindustrializácie Európy

Proces vytvárania spoločnej stratégie iniciovaný v roku 2016 holandským a slovenským predsedníctvom v Rade EÚ nastavuje nasledujúce kľúčové piliere reindustrializácie Európy:

1. Zameranie sa na výrazné európske inovácie;
2. Podpora talentu a zručnosti pre inovácie;
3. Preklenutie rozdielov v oblasti inovácií v Európe;
4. Rozvoj spoločného ekosystému pre reindustrializovanú Európu;
5. Zlepšenie kvality života, ochranu ľudského zdravia a životného prostredia.

¹ podľa komuniké EÚ „Za obnovu európskeho priemyslu“ Dostupné na: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-42_sk.htm

² Úplné znenie „Bratislavskej agendy“ je zverejnené na webovej stránke konferencie: <http://www.reineu2016.eu/system/reineu2016/files/REinEU2016.pdf?1477674044>

³ Pod reindustrializáciou sa rozumie viacero iniciatív a programov na podporu výrobného-hospodárskeho rozvoja v oblastiach postihnutých priemyselnou, sociálno-ekonomickou a environmentálnou krízou. Európa potrebuje teraz oveľa viac než kedykoľvek predtým, aby jej reálna ekonomika podporila obnovu rastu a tvorby pracovných miest prostredníctvom novej fázy reindustrializácie. Priemysel tu zohráva významnú úlohu hnacej sily. Dostupné na: http://publications.europa.eu/resource/cellar/48d604b1-3a44-11e4-8c3c-01aa75ed71a1.0020.01/DOC_1

Podľa EK by sa mali na podporu konkurencieschopnosti presadzovať tieto priority:⁴

- Posilnenie začleňovania konkurencieschopnosti priemyslu do všetkých oblastí politiky vzhľadom na význam príspevku priemyslu k celkovému výkonu hospodárstva EÚ.
- Maximalizácia potenciálu vnútorného trhu vytvorením potrebnej infraštruktúry, stabilného, zjednodušeného a predvídateľného regulačného rámca priaznivého pre podnikanie a inovácie, integráciou kapitálových trhov, zlepšením možností odbornej prípravy a mobility pre občanov a dokončením vnútorného trhu so službami ako hlavného faktora prispievajúceho ku konkurencieschopnosti priemyslu.
- Prijatie opatrení na zabezpečenie prístupu k energetickým zdrojom a surovinám za prijateľné ceny, ktoré odrážajú medzinárodné podmienky.
- Zavedenie a používanie európskych nástrojov financovania vychádzajúc z účinnej kombinácie programov COSME, Horizont 2020, štrukturálnych fondov (regionálnych fondov najmenej vo výške 100 miliárd EUR) a vnútroštátneho financovania na podporu inovácie, investícií a reindustrializácie.
- Obnovenie bežného poskytovania úverov do reálnej ekonomiky. V tomto ohľade by mala Európska investičná banka zohrávať strategickjšiu úlohu cieleným poskytovaním väčšieho množstva úverov na inovačné a priemyselné projekty. EÚ by mala riešiť zostávajúce prekážky, ktoré vznikli roztrieštenosťou finančných trhov, a vytvoriť podmienky pre rozvoj alternatívnych zdrojov financovania.
- Uľahčenie postupnej integrácie podnikov EÚ, a najmä MSP, do globálneho hodnotového reťazca s cieľom zvýšiť ich konkurencieschopnosť a zabezpečiť prístup na svetové trhy za priaznivejších konkurenčných podmienok.
- Posilnenie konkurencieschopnosti priemyslu má zásadný význam pre obnovu rastu a zamestnanosť s cieľom dosiahnuť, aby bol do roku 2020 podiel priemyselnej výroby na HDP až na úrovni 20 %.

Modernizácia priemyslu, či reindustrializácia sa musí realizovať prostredníctvom navýšenia investícií do inovácií, efektívneho využívania výrobných faktorov, nových technológií, zručností. Investície a prístup k financovaniu by mali urýchliť špecializované fondy EÚ. Suma disponibilných európskych finančných prostriedkov sa zvýšila:

Suma vyčlenená na program pre výskum, vývoj a inovácie Horizont 2020 vzrástla z 54 na 80 miliárd EUR. Európske štrukturálne a investičné fondy majú členské štáty k dispozícii v minimálnej výške 100 miliárd EUR na financovanie investícií do inovácií. Európsky program pre konkurencieschopnosť podnikov, najmä malých a stredných podnikov COSME na roky 2014 – 2020 disponuje rozpočtom 2,3 miliardy EUR. Sustainable Process Industry through Resource and Energy Efficiency (SPIRE), je nové verejno-súkromné partnerstvo, ktoré vzniklo v decembri 2013 a je súčasťou programu Horizont 2020 s celkovým rozpočtom 900 miliónov EUR na obdobie sedem rokov.⁵

Okrem komunitárnych a štrukturálnych fondov jestvujú rôzne dostupné možnosti prístupu k zdrojom financovania. Ich prehľad je spracovaný a dostupný na portáli Access to finance.

V Európe ešte stále doznievajú následky hospodárskej krízy, ktoré sa prejavujú najmä v stagnácii hospodárstva a pomerne vysokou nezamestnanosťou. Liekom by mal byť práve silný, stabilný priemysel a jeho význam pre konkurencieschopnosť Európy. Úloha priemyslu v Európe presahuje rámec výrobného odvetvia a siaha od spracovania surovín, energetiky, technologických sektorov, ako je automobilový priemysel, výroba strojov a zariadení, liečivá, chemikálie, letectvo, kreatívny priemysel a dodávky kvalitného tovaru v mnohých ďalších odvetviach, vrátane potravín, až po sofistikované služby určené pre podnikateľský a spotrebiteľský sektor. Preto je nevyhnutné, aby sa podporila integrovaná priemyselná politika s jasnejšie definovanými cieľmi. V tejto súvislosti môžu na dosiahnutie navrhovaných cieľov prispieť opatrenia na podporu návratu priemyselných aktivít naspäť do Európy.

⁴ Dostupné na: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-37_en.htm

⁵ Dostupné na: http://ec.europa.eu/research/press/2013/pdf/ppp/spire_factsheet.pdf

„Dná“ v slovenskej ekonomike



Karol Morvay
KHP, NHF, EUBA

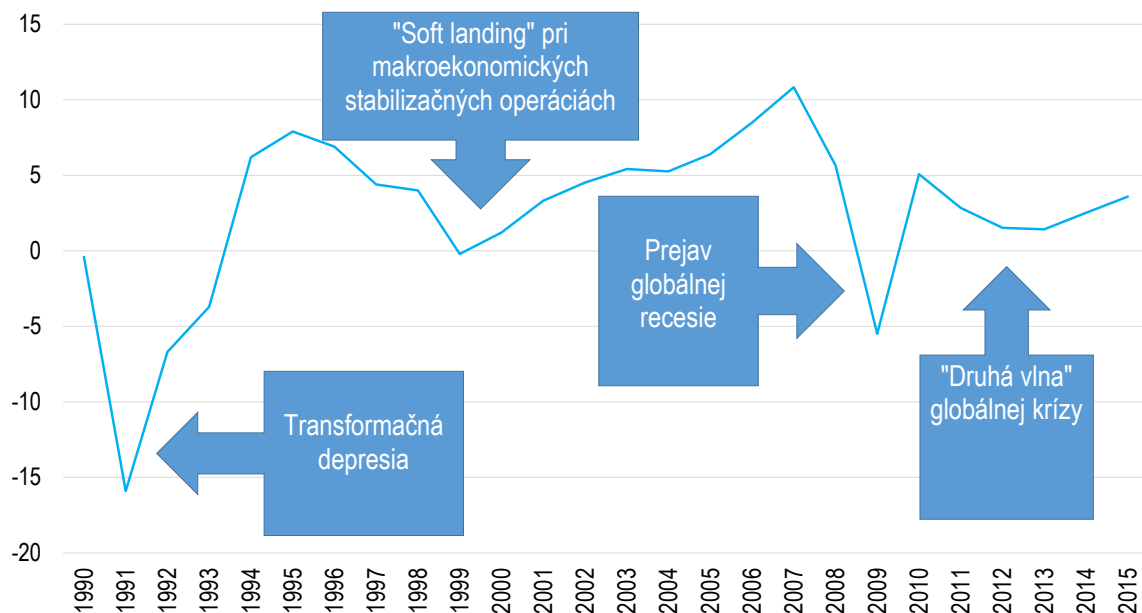


V uplynulom štvrtstoročí výkonnosť slovenskej ekonomiky výrazne vzrástla. Prešla však štyrmi obdobiami poklesu či výrazného spomalenia rastu. Každý takýto pokles mal svoje zvláštne príčiny a sprievodné javy. Slovenská ekonomika (a ostatné bývalé tranzitívne ekonomiky) zažili aj podstatne dramatickejší pád ako ten pri poslednej globálnej kríze...

Venujeme sa tu situáciám, pri ktorých sa rast slovenskej ekonomiky výrazne spomalil alebo dokonca došlo k prepadu ekonomiky (poklesu reálneho HDP). Pravda, takéto situácie sa normálne

krivka medziročných zmien pod nulovú úroveň) alebo výrazného spomalenia jeho rastu (1 prípad, dno je nad nulovou úrovňou). Ďalej sa venujeme jednotlivým prípadom.

Graf 1: Zmeny reálneho HDP (%) na Slovensku s vyznačením dolných bodov obratu



Prameň: IMF WEO Databáza.

Poznámky: Údaje po rok 1995 nemajú takú kvalitu a vierohodnosť, ako neskoršie údaje.

vyskytujú ako súčasť hospodárskych cyklov. Ale v priebehu transformácie ekonomiky sa objavili navyše aj pády zapríčinené špecifickými faktormi, aké sa v štandardných ekonomikách nevyskytujú (alebo sa vyskytujú v podstatne menej výraznej podobe). Graf 1 znázorňuje 4 vývojové etapy, pri ktorých ekonomika SR zaznamenala „dno“ v podobe poklesu reálneho HDP (3 krát klesla

Prípad prvý: Transformačná depresia

Doteraz najhlbší zaznamenaný prepád sa dostavil hneď na začiatku transformácie socialistickej ekonomiky na trhovú, po spustení prvých elementárnych reforiem. Dôvodov bolo veľa a vzájomne sa umocňovali vo svojom vplyve:

1) Cenový šok a s tým súvisiaci pokles kúpnej sily. Liberalizácia predtým regulovaných cien zvýšila ceny na úroveň reálnych nákladov a na úroveň daní pomermi na rodiacich sa trhoch. Pri nedostatkovosti žiadaných tovarov v bývalej socialistickej ekonomike toto viedlo k skoku v cenovej hladine (priblížili sme ho v septembrovom vydaní tohto časopisu). Skok v cenovej hladine, ktorý nebol plne kompenzovaný skokom v príjmoch, viedol k poklesu kúpnej sily a tým k poklesu vnútorného dopytu.

2) Zvýšené pokrývanie dopytu dovozom. „Hlad“ po zahraničnom tovare, ktorý v uzavretej socialistickej ekonomike nemohol byť uspokojený, nachádzal svoje uspokojenie po liberalizácii zahraničného obchodu. Zahraničný tovar začal náhle nahrádzať ten domáci – čím znovu klesol vnútorný dopyt po domácich produktoch.

3) Rozvrat v zahraničnoobchodných reláciách. Zahraničný obchod socialistických krajín bol koordinovaný Radou vzájomnej hospodárskej pomoci. Rozpad tohto mechanizmu na určitý čas skomplikoval pôsobenie exportérov.

4) Zastavenie zbrojnej výroby. Išlo o politické rozhodnutie a gesto humanizmu. Slovenské strojárne podniky realizovali aj zbrojnú výrobu, ktorá bola náhle a ťažko kompenzovateľne zastavená.

5) Tlmenie dopytu reštriktívnou politikou. Potreba zabrániť hrozbe hyperinflácie priniesla opatrenia na obmedzenie rastu dopytu. To však nevyhnutne ďalej prehĺbovalo depresiu.

6) Inštitucionálne vákuum. Zásadná zmena pravidiel fungovania ekonomiky priniesla etapu, keď staré pravidlá už neplatia a tie nové ešte nefungovali dostatočne. Takáto situácia neistoty nemotivovala k hľadaniu dlhodobých stratégií pre prosperitu podnikov, skôr k vyčkávaniu alebo využitiu tohto vákua pre získanie rýchleho prospechu. Časť domácej podnikovej sféry tým (aspoň dočasne) utrpela.

Z vyššie uvedeného (a neúplného) výpočtu faktorov vyplýva, že túto doteraz najhlbšiu recesiú spôsobil rad vzájomne prepletených, prevažne jednorazových a špecifických faktorov. Niektoré z týchto faktorov v určitej chvíli prispievali k vzniku prvej depresie, zato však boli nevyhnutné k tomu, aby sa v dlhodobejšom horizonte mohla sformovať funkčná trhovú ekonomiku.

Prípady druhý: Recesia pri makroekonomických stabilizačných operáciách na konci 90-tych rokov

K pochopeniu tejto recesie je potrebné pripomenúť charakter ekonomickej politiky tesne pred ňou.

V druhej polovici 90. rokov bola hospodárska politika nastavená na dosahovanie silného rastu „za každú cenu“. Používala sa na to silno intervencionistická politika, podpora domáceho dopytu nástrojmi fiškálnej politiky. Pravdaže, takáto politika krátkodobo viedla k vysokým tempám rastu ekonomiky, ale za cenu finančného vyčerpania štátu. Navyše masívny rast domáceho dopytu pri ešte stále nízkej konkurencieschopnosti domáceho podnikového sektora viedla k expanzii dovozu a značnej vonkajšej nerovnováhe (rozsiahle deficity obchodnej bilancie, neudržateľnosť kurzu slovenskej meny). Neudržateľnosť takejto hospodárskej politiky spolu s politickými zmenami viedli k prijímaniu rozsiahlych súborov makroekonomických stabilizačných opatrení. Tie saneli stabilitu ekonomiky (verejné financie, bežný účet platobnej bilancie), odstraňovali niektoré deformácie podnikateľského prostredia (napr. prinášali tvrdšie rozpočtové obmedzenia pre sektor štátnych organizácií), pritom však dočasne utlmili ekonomický rast. Tvorcovia hospodárskej politiky tých čias hovorili o „mäkkom pristátí“ vynútenom rozsiahlymi súbormi stabilizačných opatrení v rokoch 1999 - 2000.

Prípady tretí a štvrtý: Globálna kríza s dvojitém dnom

Tieto dva prípady sú previazané, majú spoločné korene. Globálna kríza a recesia 2009 mala svoje pokračovanie s miernejším „sekundárnym dnom“ o približne tri roky neskôr. Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch recesií, v roku 2009 išlo o prepád slovenskej ekonomiky spôsobený vonkajšími faktormi. Domáca ekonomika mala iba malé možnosti korigovať jej priebeh. Výpadok vonkajšieho dopytu (a teda výpadok exportu zo SR) bol taký masívny, že malá otvorená slovenská ekonomika nemohla takémuto šoku odolávať. Krátko po prekonaní prepádu ekonomiky v roku 2009 sa objavili obavy z druhého dna globálnej krízy. Tieto obavy pramenili z toho, že niektoré príčiny vyvolávajúce krízu neboli eliminované. V Európe vládla tzv. dlhová kríza, dopyt bol slabý, ekonomická klíma nepriaznivá. A k tomu ešte ekonomiky (vrátane slovenskej) realizovali reštriktívnu fiškálnu politiku s cieľom obmedziť rozsiahle deficity vzniknuté po prvom dne recesie a obmedziť príliš veľké verejné dlhy. Preto v danom období v slovenskej ekonomike pôsobili tlmiačo tak vonkajšie faktory (slabý dopyt v celej Európe kvôli dlhovej kríze), ako aj tie vnútorné (reštriktívna domáca fiškálna politika). Oba tlmiače faktory začali slabnúť v priebehu roka 2013, čo sa

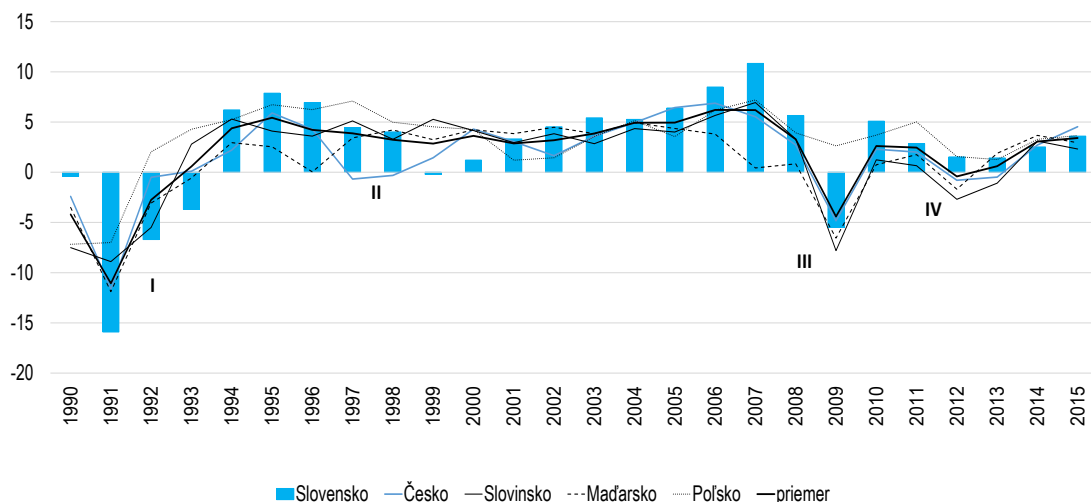
odráža aj v miernom oživení rastu ekonomiky v ďalších rokoch (graf 1). Je pozoruhodné, že druhé dno v SR bolo iba mierne, slovenská ekonomika tu nezaznamenala pokles HDP, iba spomalenie jeho rastu. K tomu zrejme prispelo aj to, že veľké exportujúce podniky pôsobiace v SR sa úspešne a rýchlo prispôbili: preorientovali sa na také regióny a na také produkty vo svojej výrobní škále, ktoré menej podliehali recesii (napr. menšie modely

odohralo.

2) Počas krízy bola v SR veľmi citlivo vnímaná zvýšená miera nezamestnanosti. Tá však ani zďaleka nedosiahla také nepriaznivé úrovne, aké dosahovala v inom období (2001-2003), keď žiadna globálna kríza nebola.

Z grafu 2 je zjavné, že v skupine 5 krajín strednej a východnej Európy (vybrali sme V4 plus Slovinsko)

Graf 2: Zmeny reálneho HDP (%) v krajinách SVE: výskyt recesií bol veľmi podobný



Prameň: IMF WEO Databáza.

Poznámky: Údaje po rok 1995 nemajú takú kvalitu a vierohodnosť, ako neskoršie údaje.

aut dodávané na mimoeurópske trhy). Existuje obrovský objem literatúry, komentárov a názorov k príčinám tejto krízy s dvomi dnami. Nie je tu naším cieľom prispievať k diskusii o týchto príčinách (ktoré sa zdajú byť nevyčerpatelné a siahajú od globálnych nerovností cez deformácie finančného sektora až po morálne zlyhania). Vyberáme len dve zaujímavosti z priebehu tohto „dvojitého dna“ v SR:

1) Cenový šok a s tým súvisiaci pokles kúpnej sily. LiPo období masívneho rastu slovenskej ekonomiky málokto veril tomu, že v roku 2009 môže prísť prepád. Aj keď už bolo zjavné, že po celej Európe sa rozmáha recesia, v SR sa stále (aj v prognózach relevantných inštitúcií!) očakávalo len spomalenie rastu. Prvé dno tak bolo podcenené. Presne naopak to bolo s druhým dnom: po prvom prepade sa rozmáhali negatívne nálady a všeobecne sa čakal druhý prepád. Tu bola podcenená možnosť ekonomiky adaptovať sa. Druhé dno bolo miernejšie ako sa čakalo. Druhé dno tak bolo precenené. Je to dobrá ukážka toho, ako očakávania až príliš podliehajú tomu, čo sa v nedávnej minulosti

bol výskyt týchto dolných bodov obratu vo vývoji reálneho HDP veľmi podobný. Po spoločnej transformačnej depresii prichádza tiež spoločné, hoci odlišne načasované oslabenie približne 6 až 10 rokov po transformačnej depresii a spoločný dvojité otaras v období 2009-2013.

Tento podobný „štvrtdnový“ doterajší priebeh vo vývoji skupiny tzv. SVE-5 odzrkadľuje podobnú citlivosť na vonkajšie šoky (s trochu lepšou odolnosťou Poľska - pozri rok 2009 v grafe 2), podobný dopad prvých reforiem na začiatku transformácie aj podobné nedostatky ekonomík a hospodárskych politik v skorších fázach transformácie ekonomiky (opätovná nestabilita a oslabenie niekoľko rokov po prekonaní transformačnej depresie).

Prečo si chudobní musia požičať, aby boli schopní sporiť? Prečo si ľudia, ktorí nemajú na jedlo, kúpia televízor?

Recenzia knihy:

Banerjee, A. V. – Duflo, E. 2012.

Poor Economics – Barefoot Hodge-fund

Managers, DIY Doctors and the Surprising Truth about Life on Less Than \$1 a Day.

Penguin Group: London, 2012. ISBN 978-0-718-19366-9



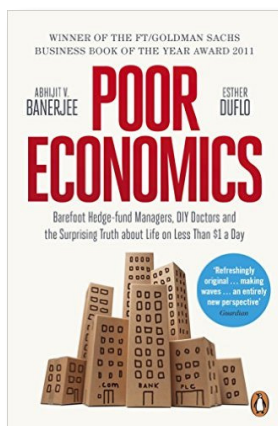
Martin Lábaj
Ekonomický ústav SAV

Otázky z nadpisu sú len dve z mnohých zaujímavých otázok, na ktoré hľadajú odpovede autori recenzovanej knihy. Ich závery sú často prekvapivé, neintuitívne a paradoxné, ale presne taký je podľa nich život ľudí, ktorí musia prežiť z jedného dolára na deň.

Andrei Shleifer, ako editor časopisu Journal of Economic Perspectives, oslovil v roku 2005 Ester Duflo a Abhijita V. Banerjeeho s požiadavkou napísať niečo o chudobe do pripravovaného čísla časopisu. Pri písaní článku do časopisu sa autori rozhodli vydať jeho rozšírenú verziu, v ktorej by zhrnuli poznatky, ktoré nadobudli rokmi štúdia rôznorodých aspektov života ľudí na okraji spoločnosti v rôznych krajinách sveta. A dobre urobili. Ich kniha „Poor Economics“ si rýchlo získala pochvalu od mnohých významných osobností a médií, a bola ocenená viacerými prestížnymi cenami.

Autori v knihe rozoberajú problémy chudobných s veľkou dávkou trpezlivosti a zmyslu pre detaily. Vyhýbajú sa tým jednoduchému deleniu ekonómov na tých, ktorí veria tomu, že medzinárodná pomoc môže vyriešiť problém chudoby vo svete a tých, ktorí odmietajú akúkoľvek pomoc z vonku a tvrdia, že pri jej odstraňovaní robí viac zla ako dobra. Na konkrétnych opatreniach v oblasti vzdelávania, zdravia, podnikateľského prostredia, či dostupnosti financií ukazujú, čo funguje a čo nie. Nezaoberajú sa „Inštitúciami“ s veľkým „I“, tak ako o nich píše Daron Acemoglu a James Robinson v knihe „Why Nations Fail“, ale vysvetľujú, ako dobré politiky môžu znížiť chudobu vo svete aj pri zlých politických a ekonomických inštitúciách, a naopak, kedy aj pri dobrých inštitúciách mnohé dobre mienené opatrenia zlyhávajú.

Svoje tvrdenia zakladajú na výsledkoch vlastného výskumu a najnovších poznatkoch z ekonómie rozvoja. Ich výskum je zameraný na konkrétne životné situácie a problémy, ktorým čelia najchudobnejší ľudia pri každodennom rozhodovaní. Vďaka ekonomickým modelom a využívaním ekonometrie, prinášajú užitočné, často na prvý pohľad neintuitívne a prekvapivé závery. Práve takýto prístup k ekonomii, ekonomickým modelom a kvantitatívnym metódam v mnohých výskumoch chýba.



Väčšina ich hodnotení jednotlivých politik je založená na tzv. náhodných kontrolovaných experimentoch (Randomized Controlled Trials – RCT). Jedná sa o hodnotenie rôznych sociálnych programov, pričom o tom, či niekto napríklad dostane alebo nedostane podporu z programu rozhoduje náhodný výber, čím sa pri vyhodnocovaní dopadov minimalizuje skreslenosť spôsobená odhadom.

Politik a spoločenských opatrení založených na vedeckých poznatkoch

je na Slovensku stále nedostatok. Často aj dobre mienené opatrenia vedú k nulovým alebo aj zlým výsledkom. Banerjee a Duflo sa síce zaoberajú problémami tých najchudobnejších na našej planéte, ale ich výskum a skúsenosti so zavádzaním konkrétnych programov na zlepšenie života tisícov ľudí nás môže inšpirovať k novému prístup k riešeniu ekonomických a sociálnych problémov, ktoré trápia nás tu, na Slovensku. Veď aj tu máme stovky ľudí žijúcich v chudobe, problémy s marginalizovanými skupinami a dlhodobo nezamestnanými. Často kritizujeme efektívnosť zdravotníctva či výsledky vzdelávania, no nevieme nájsť politiky, ktoré by viedli k želaným zlepšeniam.

Teória kontraktov – ako vylepšiť zmluvy



Vladimír Bačišin



Laureátmi Nobelovej ceny za ekonómiu, presnejšie povedané Ceny Švédskej ríšskej banky za ekonomické vedy na pamiatku Alfreda Nobela sú v tomto roku britský ekonóm Oliver Hart a fínsky vedec Bengt Holmström za ich príspevok k teórii kontraktov. „Nové teoretické nástroje, ktoré vytvorili Hart a Holmström, sú cenné pre pochopenie zmlúv a inštitúcií v skutočnom živote, ako aj pre pochopenie potenciálnych úskalí v oblasti navrhovania zmlúv,” uviedla Švédská akadémia vied.

Prax v teórii

Hart a Holmström skonštruovali teóriu, ktorá sa dá používať na analýzu problémov vo vnútri organizácie, analýzu štruktúry firmy, úlohy vlastníckych práv v nej. Stručne povedané, človek, ktorý pozná teóriu, vie napísať lepšie kontrakty pre manažérov. Teória to nie sú presné návody, ale len modely. Ak vieme východiskové vlastnosti, dostaneme všeobecné odporúčania, algoritmy. Teória kontraktov napovedá ako vyšťavať stimuly vo vnútri firmy. Mala dať odpovedať napr. na takéto otázky: Koľko má akcionár zaplatiť manažérovi za zvýšenie zisku? Ciele majú byť štvrťročné, alebo len ročné? Ak má manažér mnoho druhov činnosti, mal by uvažovať o tom ako vytvoriť také stimuly, aby jednu činnosť neuprednostňoval pred druhou? Napríklad na vysokých školách sa zisťuje aká je spätá väzba študentov vo vzťahu k činnosti pedagógov. Nie je to však jediný ukazovateľ efektívnosti pedagóga. V opačnom prípade sa bude pedagóg snažiť zapáčiť sa študentom za každú cenu. Je jasné, že pedagóg sa zaoberá aj inou činnosťou, ktorú študent nemusí vedieť oceniť, ale je dôležitá.

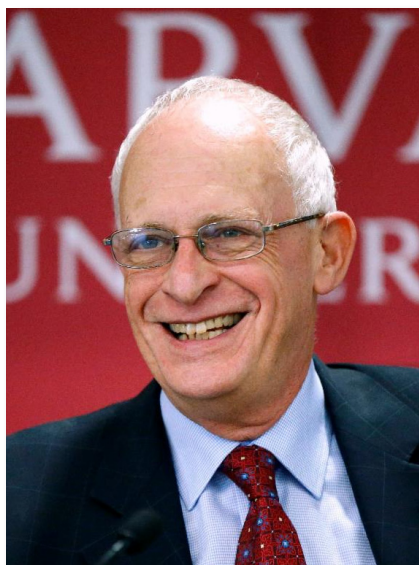
Cena a výber

Aké sú teoretické východiská teórie kontraktov? Za jednu z príčin nedokonalosti trhov sa

považuje asymetria informácií, teda nerovnomerné rozdelenie informácií medzi jednotlivými stranami kontraktu, ktoré je uzatvárajú.

Informačná prevaha predávajúcich (výrobcov) v čase uzavretia kontraktu môže viesť k situácii, pri ktorej sa na trhu financujú tovary a služby najhoršej kvality. Ak kupujúci nemá informácie o tom, kto má k dispozícii najkvalitnejší tovar, platí cenu, ktorá sa nachádza v intervale medzi cenou za najhorší a najlepší tovar. V dôsledku toho dochádza k nepriaznivému výberu – predávajúci dobrých tovarov odchádzajú z trhu, priemerná cena a kvalita tovarov sa znižuje.

Iným variantom nepriaznivého výberu je prípad cenovej diskriminácie. Monopolný výrobca má možnosť určovať maximálnu cenu pre každý kontrakt. Kupujúci sú v tomto prípade nútení platiť cenu, ktorá je rovná hraničnému úžitku. „Prebytok“ užitočnosti sa v tomto prípade ziskáva od kupujúceho predávajúcim. Existuje ešte jedna, či dve často posudzované verzie nepriaznivého výberu. Prvou je, to že existujú zamestnanci s vysokou produktivitou a nízkou produktivitou práce. Druhou verziou je to, že existujú majetní kupujúci, ktorí zaplatia čokoľvek za tovar a nemajetní kupujúci platiaci



Oliver Hart

menej. V oboch prípadoch musíme mať niekoľko kontraktov s rôznymi cenami – kvôli rôznej kúpyschopnosti a rozdielnej produktivite práce. Zamestnávateľ a predávajúci nemajú konkrétne údaje o proti strane. Preto stoja pred nepriaznivým výberom. Za tovar dostanú menej ako by chceli a za prácu zaplatia viac ako by chceli. Zamestnanec a kupujúci využívajú túto výhodu a môžu si vybrať zo svojho najvýhodnejší kontrakt. Buď je to pracovná zmluva, alebo zmluva o kúpe tovarov.

V prípade tzv. úplných kontraktov všetky pozorované kontrakty sú overiteľné. Zvyčajne v modeloch neúplných kontraktov sa predpokladá neexistencia asymetrickej informácie. Základným

problémom je poskytnutie stimulov pre výber optimálnej úrovne úsilia (alebo investícií). V tomto zmysle sa model podobá na model morálneho hazardu, avšak existencia pozorovateľných a nie overiteľných faktorov vedie k tomu, že je možné kontrakt revidovať. Väčšinou obe strany kontraktu uprednostňujú, že aj jedna a aj druhá strana môže revidovať kontrakt. Výskumy týchto situácií umožňujú analyzovať úlohu rôznych nástrojov, či faktorov, ktoré ovplyvňujú výsledok rokovania. Nemusia to byť len kontrakty týkajúce sa predaja rôznych aktív, zamestnaneckého pomeru, ale napríklad aj vlastníckych práv.

Teória v praxi

Ako sa písali kontrakty manažérov, kedysi, takpovediac pred teóriou? Zle. Teraz lepšie. Napríklad kontrakt manažéra mohol závisieť od kurzu akcií. Ukázalo sa, že ak odvetvie funguje dobre, aj ten najhorší manažér zarába. Napríklad, ak stúpa cena ropy, stúpajú ceny všetkých akcií ropných firiem. Len v posledných desaťročiach začali manažérom do zmlúv písať relatívne úspechy. Ak napríklad manažér pracuje v určitom odvetví, nie je dôležité to, ako stúpili akcie firmy, v ktorej pracuje, ale ako stúpili v porovnaní s akciami iných firiem.

V čase krízy amerického akciového trhu spôsobenej účtovnými podvodmi vo firmách sa objavilo mnoho

otázok. Najvýraznejší podvod bol v americkej energetickej firme Enron, ktorá falšovala finančné účtovníctvo. Prebehla diskusia o stimuloch amerických manažérov. Po nej nasledovala reforma, ktorá sa dotkla auditorov, poradenských firiem a ratingových agentúr. Po kríze sa objavila myšlienka o tom, že manažéri potrebujú dlhodobejšie stimuly. Pri podpise kontraktu manažéri dostávajú predkupné právo na akcie firmy, v ktorej pracujú. Nemali by ho uplatňovať ihneď, ale až po určitom čase. Znamená to, že manažér má právo po určitom čase kúpiť si akcie za vopred určenú cenu. Ak pracuje kvalitne, cena akcií stúpa, a on zarába na rozdieli medzi cenou určenou v kontrakte

a cenou na burze. Môže sa zdať, že teória kontraktov sa mala objaviť už skôr. Teória a jej overovanie v praxi, sa však objavili len nedávno.

Teória kontraktov sa nemusí použiť len v prípade firiem. Hart ju využil v prípade privatizácie amerických väznic. Jedna jeho práca hovorí o tom, že ak súkromné firmy začínajú riadiť väznice, štát by sa mal postarať, aby veľmi nešetřili na väznoch.

Teória kontraktov sa stala neoddeliteľnou súčasťou ekonomického vzdelania. Ľudia, ktorí pracujú vo finančnom sektore, alebo v konzultačných službách, podstatu teórie kontraktov poznajú. Využívajú ju pri vytváraní zmlúv a stimulov v reálnych organizáciách, pri analýze kontraktov, ktoré uzatvárajú firmy, ale aj pre prognostické účely.



Bengt Holmström

Literatúra

Hart O. 1995: *Firms, Contracts and Financial Structure*. — Oxford: Oxford University Press, 1995. — 240 pp. ISBN 978-0-198-28850-3.

Williamson O. 1985: *The Economic Institutions of Capitalism*. — NY: Free Press, 1985. — 450 pp. — ISBN 0-02-934821-8.

Bolton P., Dewatripont M. 2005: *Contract Theory*. — Cambridge, Mass. & London, England: MIT Press, 2005. — 740 pp. ISBN 978-0-262-02576-8.

Číslo, ktoré nás zaujalo



Martin Lábaj
Ekonomický ústav SAV

26,3 %

Takýto ekonomický rast zaznamenalo Írsko v roku 2015. Reálny, ak máme na mysli očistený o infláciu, no iste o niečo menej, ak máme na mysli prínosy, ktoré z neho vyplynuli pre zlepšenie životnej úrovne obyvateľov Írska. Pri priemernej úrovni ekonomického rastu EÚ28 2,2 % v tom istom roku, je takýto rast určite šokujúci. Druhý najvyšší ekonomický rast Malty (6,2 %), či 4,5 % rast českej ekonomiky, sú výrazne vzdialené tomu, čo sa odohralo v Írsku. Bežným predstávam o „normálnom“ ekonomickom raste sa vymyká takým spôsobom, že aj úvahy o návrate „keltského tigra“ by vyžadovali veľkú dávku fantázie na to, aby sme prišli s nejakým rozumným vysvetlením. Bude preto lepšie hľadať vysvetlenia v samotnej metodike výpočtu hrubého domáceho produktu, tak ako ho zostavujú jednotlivé členské krajiny Európskej únie, a pozrieť sa na štruktúru tohto „zázraku“.

Konečná spotreba (domácností a vlády) narástla len o 3,7 %, takže vysvetlenie treba hľadať v investíciách a zahraničnom obchode. Rast hrubých investícií bol takmer 33 %. Export narástol o 55 %, pri výrazne miernejšom raste importu (21,6 %). Čistý export tak podstatne navýšil hrubý domáci produkt. V absolútnom vyjadrení predstavoval 26,3 % rast hrubého domáceho produktu 47,6 mld. EUR v štálych cenách roku 2010, pričom samotný čistý export narástol o 34,2 mld. EUR.

Írsko už dlhú dobu láka firmy zo zahraničia nízkou daňou z príjmu. Rok 2015 bol výnimočný v tom, v akom objeme do Írska preniesli svoje aktivity, o čom svedčí nárast stavu fixných aktív (zásoby kapitálu) o 300 mld. EUR. Na prvý pohľad takýto presun aktivít významne neovplyvní rast hrubého domáceho produktu, pretože na jednej strane navýši investície, ale na druhej strane je takáto aktivita zaznamenaná v dovoze, čím sa jej čistý prínos neutralizuje. To, čo

zostáva skryté, sú však odpisy (spotreba fixného kapitálu), ktoré sa zo zvýšenej zásoby kapitálu započítajú do hrubého domáceho produktu a tým navýšia jeho rast. Pri tak významnom skoku v šlave zásob kapitálu (zo 700 mld. EUR v roku 2014 na 1000 mld. EUR v roku 2015) to výrazne pohne aj celkovým hrubým domácim produktom.

Ako je ale možné, že export narástol o vyše 50 % a čistý export o viac ako 100 %? Odpoveď treba hľadať vo výrobe na zákazku v zahraničí (contract manufacturing) a v tovaroch určených na ďalšie spracovanie. Viacero nadnárodných spoločností sídlia v Írsku v priebehu roka 2015 kúpilo spoločnosti v zahraničí, ktoré vyrábali výrobky v ich mene. Počas výroby nedochádza k zmene vlastníctva výrobkov, tie sú stále vo vlastníctve firmy sídliacej v Írsku, napriek tomu, že sa z nich vyrobí produkty v zahraničí. Po ich finalizácii a následnom predaji sa započíta hodnota z ich predaja do exportu Írska. Napríklad, firma Covidien sídlia v Írsku sa v roku 2015 zlúčila so svojím konkurentom vyrábajúcim medicínske technológie, firmou Medtronic. Jej ročná produkcia sa tak dostala do írskeho hrubého domáceho produktu. Takýchto transakcií obrovských rozmerov bolo v roku 2015 viacero, a tak rast exportu treba hľadať práve tu.

Čoraz väčšia fragmentácia produkcie v celosvetovom meradle kladie stále nové výzvy pre štatistiku. Ako správne merať a zaznamenať toky tovarov a služieb v rámci krajiny a medzi krajinami navzájom? Ak má hrubý domáci produkt a jeho zmeny odrážať životnú úroveň obyvateľov nejakej krajiny, mali by sme doň započítavať len tie aktivity, ktoré ju skutočne ovplyvňujú, alebo aspoň vedieť o tom, ktoré faktory jeho vypovedaciu schopnosť skresľujú.

